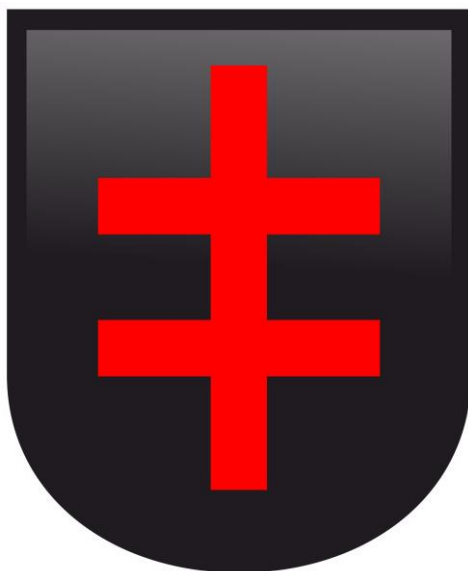

***GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI
DLA MIASTA I GMINY SKARYSZEW NA LATA 2020-2023***

ZAŁĄCZNIK DO UCHWAŁY

RADY MIEJSKIEJ W SKARYSZEWIE NR XXVI/172/2020

SPIS TREŚCI

1.Wstęp.....	4
2.Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami.....	5
3.Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce.....	6
4.Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego.....	15
4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	15
4.1.1. Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2014-2017	15
4.1.2. Narodowa Strategia Rozwoju Kultury.....	16
4.1.3. Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju do 2030.....	20
4.2.Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu.....	20
4.2.1. Strategia rozwoju województwa mazowieckiego do roku 2020.....	20
4.2.2. Regionalny Program Operacyjny Województwa Mazowieckiego na lata 2014-2020.....	24
4.2.3. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego	25
4.2.4.Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami na lata 2018-2021.....	26
4.2.5. Strategia zrównoważonego rozwoju powiatu radomskiego do 2020 r.....	33
4.2.6. Program Opieki nad Zabytkami dla Powiatu Radomskiego na lata 2016-2019.....	34
4.2.7. Strategia Rozwoju Lokalnego kierowanego przez społeczność na lata 2016 – 2023 dla Lokalnej Grupy Działania – Stowarzyszenie „Wspólny Trakt”	34
5.Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego.....	35
5.1. Relacje Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy.....	35
5.1.1. Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego zagospodarowania Miasta i Gminy Skaryszew, 1999/2000 r.	35
5.1.2. Strategia Zrównoważonego Rozwoju Miasta i Gminy Skaryszew do 2020 r.....	37
5.1.3.Program Rewitalizacji Miasta i Gminy Skaryszew do 2023.....	39
5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego Miasta i Gminy Skaryszew.....	40
5.2.1.Charakterystyka Miasta i Gminy Skaryszew.....	40
5.2.2.Rys historyczny Miasta i Gminy Skaryszew.....	43
5.2.3.Rozwój układu przestrzennego Skaryszewa.....	44
5.2.4. Krajobraz kulturowy Miasta i Gminy Skaryszew.....	47
5.3. Zabytki objęte ochroną prawną.....	57
5.4.Zabytkiruchome.....	64
5.5. Zabytki archeologiczne.....	66
5.6. Zabytki w zbiorach muzealnych.....	69
5.7. Dziedzictwo niematerialne.....	71
5.8. Miejsca Pamięci Narodowej.....	72

5.9. Zabytki w Gminnej Ewidencji Zabytków.....	77
6. Stan zachowania i zagospodarowania zabytków oraz rodzaje zagrożeń.....	79
7. Realizacja Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Miasta i Gminy Skaryszew na lata 2016-2019.....	80
8. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego Gminy. Analiza szans i zagrożeń.....	81
9. Cel gminnej polityki w ramach programu opieki nad zabytkami oraz niezbędne działania w zakresie ochrony dziedzictwem kulturowego Miasta i Gminy Skaryszew.....	83
10. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami.....	85
11. Zasady oceny realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami.....	86
12. Źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami.....	86
Bibliografia	89
Załącznik nr 1 Wykaz Gminnej Ewidencji Zabytków dla Miasta i Gminy Skaryszew	91
Załącznik nr 2 Wykaz Zweryfikowanej Gminnej Ewidencji Zabytków Archeologicznych dla Miasta i Gminy Skaryszew.....	97

1. WSTĘP

Przedmiotem niniejszego opracowania jest dziedzictwo kulturowe (historyczne): materialne i niematerialne miasta i gminy Skaryszew, a w szerszym zakresie krajobraz kulturowy, na który składają się pojedyncze zabytki i zespoły zabytków, elementy zagospodarowania przestrzeni, dzieła sztuki, obiekty przyrodnicze czy miejsca historyczne. Program sporządzono zgodnie z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (*Dz. U. 2018 r., poz. 2067, ze zm.*) oraz standardami Narodowego Instytutu Dziedzictwa. Przedstawia on walory dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego, określa aktualny stan zachowania i zagospodarowania zabytków, w mniejszym stopniu zwraca uwagę na kwestie społeczne, gospodarcze czy turystyczne w zarządzaniu zasobami kulturowymi. Dokument ten zawiera również aktualne uwarunkowania strategiczne i przestrzenne, przepisy prawa, procedury administracyjne oraz mechanizmy finansowania ochrony zabytków pozwalające na prowadzenie właściwej polityki w zakresie systemowej i ciągłej ochrony dziedzictwa kulturowego. W tym celu zostały przedstawione konkretne działania nakierowane na zachowanie zabytków w dobrym stanie, zwiększenie współpracy z organizacjami społecznymi i urzędem konserwatorskim, poprawę stanu zagospodarowania przestrzennego czy udostępnienie ich na potrzeby edukacyjne i turystyczne.

Przedmiotowy dokument stanowi aktualizację Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Miasta i Gminy Skaryszew na lata 2016 – 2019 przyjętego uchwałą nr XVII/134/2016 Rady Miejskiej w Skaryszewie z dnia 30 sierpnia 2016 r.

2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.

Obowiązek sporządzenia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami nakładają na Gminę przepisy ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2020 r. poz. 282, ze zm.). Zgodnie z art. 87 ust. 1 w/w Ustawy, Wójt sporządza na okres 4 lat Gminny Program Opieki nad Zabytkami. Gminny Program Opieki nad Zabytkami podlega uchwaleniu przez Radę Gminy, po uzyskaniu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Po zatwierdzeniu dokument ogłaszany jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Z realizacji programu Wójt Gminy sporządza co dwa lata sprawozdanie, które przedstawia Radzie Gminy.

GŁÓWNE CELE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI OKREŚLA ART. 87 UST. 2 W/W USTAWY, TJ.:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju.
- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej.
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego.
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych, edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych oraz opieka nad zabytkami.
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków.
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków.

3. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE.

Deklarację ochrony dziedzictwa narodowego oraz stworzenie warunków upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego zawiera Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483, z późn. zm.):

Art. 5: „Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”.

Art. 6 ust. 1: „Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju oraz ust. 2: udziela pomocy Polakom zamieszkałym za granicą w zachowaniu ich związków z narodowym dziedzictwem kulturalnym”.

Rzeczpospolita Polska przyjęła w drodze ratyfikacji akty prawne o znaczeniu międzynarodowym określające zasady i sposób dbałości o zachowane materialne dziedzictwo kulturowe. Dokumenty te są większością deklaracjami bądź konwencjami. Najważniejsze z nich to:

- Karta Ateńska, czyli postanowienia konferencji w Atenach sporządzona 30 października 1931 r.
- Konwencja o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego przyjęta w Hadze 14 maja 1954 r.
- Karta Wenecka, czyli Międzynarodowa Karta Konserwacji i Restauracji Miejsc Zabytkowych sporządzona w Wenecji w 1964 r.

Definiuje pojęcia: restauracji i konserwacji wskazując ich granice, warunki oraz zasady realizacji;

- Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego przyjęta w Paryżu 16 listopada 1972 r.

Wprowadziła pojęcie „dziedzictwa kulturowego” obejmującego:

- zabytki, pod którymi rozumie się dzieła architektury, monumentalnej rzeźby i malarstwa, elementy i budowle o charakterze archeologicznym, napisy, grotty i zgrupowania tych elementów, mające wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia historii, sztuki lub nauki;
- zespoły i miejsca zabytkowe - budowle oddzielne lub łączne, które ze względu na swoją architekturę, jednolitość lub zespolenie z krajobrazem mają wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia historii, sztuki lub nauki;

- miejsca zabytkowe - dzieła człowieka lub wspólne dzieła człowieka i przyrody, jak również sfery, a także stanowiska archeologiczne, mające wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia historycznego, estetycznego, etnologicznego lub antropologicznego.

Instrumentem służącym do realizacji celów Konwencji jest Lista Dziedzictwa Światowego.

- Międzynarodowa Karta Ochrony Ogrodów IFLA-ICOMOS sporządzona 21 maja 1981 r.
- Międzynarodowa Karta Ochrony Miast historycznych ICOMOS sporządzona w październiku 1987 r.
- Konwencja o ochronie dziedzictwa architektonicznego Europy sporządzona w Grenadzie 3 października 1985 r.
- Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego.
- Europejska konwencja o ochronie dziedzictwa archeologicznego (poprawiona), sporządzona w La Valetta dnia 16 stycznia 1992 r. - (Dz. U. z 1996 r., Nr 120, poz.564) dotycząca dziedzictwa archeologicznego. Zobowiązuje do wprowadzenia systemu prawnej ochrony dziedzictwa archeologicznego, łączenia potrzeb archeologii z wymaganiami planów zagospodarowania przestrzennego.

Definiuje ona niematerialne jako zwyczaje, przekaz ustny, wiedzę i umiejętności oraz związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturową, które są uznane za część własnego dziedzictwa przez daną wspólnotę, grupę lub jednostki. Zawiera trzy listy: - Listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego wymagającego pilnej ochrony;

- Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego;

- Rejestr programów, projektów i działań mających na celu ochronę niematerialnego dziedzictwa kulturowego („Rejestr Najlepszych Praktyk”).

Zgodnie z zapisami Ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2019 r., poz. 506, z późn. zm.) art. 7 ust. 1 pkt. 9 gmina realizuje zadania własne mające na celu zaspakajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty, obejmujących m.in. sprawy kultury w tym, bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

**Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia
23 lipca 2003 r. (Dz. U. z 2018 r. poz. 2067, ze zm.)**

Głównym aktem prawnym regulującym przedmiot, zakres i formy ochrony i opieki nad zabytkami jest Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r.

(Dz. U. z 2018 r. poz. 2067, z późn. zm.) Zgodnie z art. 3 pkt 1 *zabytkiem jest nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.*

OCHRONA ZABYTEKÓW polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu (art. 4):

- zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie,
- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków,
- udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków,
- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę,
- kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków,
- uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

OPIEKA NAD ZABYTEKIEM sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków (art. 5):

- naukowego badania i dokumentowania zabytku,
- prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku,
- zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie,
- korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości,
- popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii kultury.

OCHRONIE I OPIECE, BEZ WZGLĘDU NA STAN ZACHOWANIA PODLEGAJĄ (art. 6, ust. 1):
zabytki nieruchome będące, w szczególności (art. 6 ust. 1pkt 1):

- krajobrazami kulturowymi,
- układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- dziełami architektury i budownictwa,
- dziełami budownictwa obronnego,

- obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami, i innymi zakładami przemysłowymi,
- cmentarzami,
- parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

zabytki ruchome będące, w szczególności (art. 6, ust. 1, pkt 2):

- dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art.5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997r. o bibliotekach (Dz. U. z 2018, poz. 574, z późn. zm.),
- instrumentami muzycznymi,
- wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
- przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

zabytki archeologiczne będące, w szczególności (art. 6, ust. 1, pkt 2):

- pozostałościami terenowymi pradziejowego historycznego osadnictwa,
- cmentarzyskami,
- kurhanami,
- reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej (art. 6, ust. 2).

FORMAMI OCHRONY ZABYTEKÓW SĄ (art. 7):

- **wpis do rejestru zabytków,**
- **uznanie za pomnik historii,**
- **(1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa,**
- **utworzenie parku kulturowego**
- **ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.**

Ustawa z 10 lipca 2015 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz ustawy o muzeach (Dz. U. z 2016 r. poz. 1330 wszedł w życie 25 listopada 2016 r.) wprowadziła utworzenie i prowadzenie przez ministra właściwego do spraw kultury i dziedzictwa narodowego Listy Skarbów Dziedzictwa. Wpis na Listę jest nową formą ochrony zabytków. Cechą szczególną Listy, poza podmiotem ją prowadzącym, będzie to, że znajdują się na niej zabytki ruchome o szczególnej wartości dla dziedzictwa kulturowego.

Wpis zabytku ruchomego na Listę będzie się odbywać na drodze decyzji wydawanej przez ministra właściwego do spraw kultury i dziedzictwa narodowego z urzędu lub na wniosek właściciela zabytku. Z wpisem zabytku na Listę będą wiązać się określone obowiązki spoczywające na jego właścicielu. Będzie on zobowiązany m.in. powiadomić ministra w przypadku np. uszkodzenia, kradzieży, zmiany miejsca przechowywania zabytku. Minister będzie miał zaś uprawnienie do badania takiego zabytku w miejscu, w którym się on znajduje. Sam

Zabytek powinien być odpowiednio zabezpieczony przed kradzieżą, pożarem i innymi zagrożeniami, a w czasie transportu powinien podlegać stałej ochronie fizycznej. Szczegółowe wymagania co do standardów ochrony zabytku zostaną określone w rozporządzeniu. W przypadku zabytków wpisanych na Listę została wyłączona możliwość wydania wielokrotnego pozwolenia na czasowy wywóz zabytku za granicę. Osoba dysponująca zabytkiem wpisanym na Listę będzie mogła ubiegać się o przyznanie dotacji celowej na dofinansowanie prac konserwatorskich lub restauratorskich. Ponadto w przypadku takich zabytków pojawi się możliwość ubiegania się o dotację celową na zabezpieczenie pomieszczenia, w którym zabytek ma być przechowywany. Dodatkowym uprawnieniem właściciela lub posiadacza zabytku będzie możliwość wnioskowania do ministra o przechowanie zabytku w pomieszczeniu należącym do państwowej instytucji kultury.

Ten akt prawny został ogłoszony w Dzienniku Ustaw w dniu 24.08.2016 r., wszedł w życie 25 listopada 2016 r.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakłada na gminę szereg praw i obowiązków w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, są to m.in.:

- prawo utworzenia przez Radę Gminy (po uprzednim zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków) parku kulturowego w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej (art.16).
- uwzględnianie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami przy sporządzaniu i aktualizacji studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz strategii rozwoju gminy (art.18).
- obowiązek prowadzenia przez wójta miasta gminnej ewidencji zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków z terenu gminy, objętych wojewódzką ewidencją zabytków (art.22 ust.4).
- sprawowanie opieki nad zabytkami, w tym finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku, do którego jednostka samorządu terytorialnego posiada tytuł prawny wykonywane w ramach zadań własnych (art.71).
- prawo ubiegania się przez gminę dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane wykonywane przy zabytku będącym własnością tej jednostki (art. 73).
- prawo udzielania przez radę gminy, dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (art.81).
- sporządzanie przez wójta i przyjmowanie przez radę gminy na okres 4 lat gminnego programu opieki nad zabytkami, z którego co dwa lata wójt przedstawia sprawozdanie radzie gminy (art.87).

Uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami znajdują się w szeregu obowiązujących ustaw, w tym w:

- Ustawie z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2020 r. poz. 65 z późn. zm.) art. 29, ust. 2, Jeżeli przedmiotem umowy o oddanie nieruchomości gruntowej w użytkowanie wieczyste jest nieruchomość wpisana do rejestru zabytków, przy określaniu sposobu korzystania z tej nieruchomości można nałożyć, w razie potrzeby, na nabywcę obowiązek odbudowy lub remontu położonych na niej zabytkowych obiektów budowlanych, w terminie określonym w umowie. Art.68, ust. 3 Właściwy organ może udzielić bonifikaty od ceny ustalonej zgodnie z art. 67 ust. 3, na podstawie odpowiednio zarządzenia wojewody

albo uchwały rady lub sejmiku, jeżeli nieruchomość jest sprzedawana: ustaloną, zgodnie z art. 67, cenę nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków obniża się o 50 %. Właściwy organ może, za zgodą odpowiednio wojewody albo rady lub sejmiku, podwyższyć lub obniżyć tę bonifikatę;

- Ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2020 r., poz. 293, z późn. zm.) art. 53, ust. 4, pkt 2: Decyzje, o których mowa w art. 51 ust. 1, wydaje się po uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków – w odniesieniu do obszarów lub obiektów objętych formami ochrony zabytków, o których mowa w art. 7 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2018 r. poz. 2067, ze zm.)

- Ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2020 r. poz. 55, z późn. zm.). Na podstawie art. 83a ust. 1 zezwolenie na usunięcie drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości wydaje wójt, burmistrz albo prezydent miasta, a w przypadku gdy zezwolenie dotyczy usunięcia drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków – wojewódzki konserwator zabytków/ nie dot. wpisanych do rejestru zabytków terenów zakomponowanej zieleni.

- Ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz. U. z 2019 r. poz. 1186, z późn. zm.) Art. 39:

1/ Prowadzenie robót budowlanych przy obiekcie budowlanym wpisanym do rejestru zabytków lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia na prowadzenie tych robót, wydanego przez właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków.

2/ Pozwolenie na rozbiórkę obiektu budowlanego wpisanego do rejestru zabytków może być wydane po uzyskaniu decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków działającego w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego o skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków.

3/ W stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów nie wpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje właściwy organ w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

4/ Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany zająć stanowisko w sprawie wniosku o pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektów budowlanych, o których mowa w ust. 3, w terminie 30 dni od dnia jego doręczenia. Nie zajęcie stanowiska w tym terminie uznaje się jako brak zastrzeżeń do przedstawionych we wniosku rozwiązań projektowych;

- Ustawie z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz. U. z 2020 r. poz. 194). Państwo sprawuje mecenat nad działalnością kulturalną polegający na wspieraniu i promocji opieki nad zabytkami.
- Ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz. U. z 2019 r. poz. 688, z późn. zm.). Prowadzenie zadań z zakresu ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego oraz podtrzymywania tradycji narodowej i rozwoju świadomości kulturowej jest działalnością pożytku publicznego.
- Ustawie z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji (Dz. U. z 2019 r. poz. 730, z późn. zm.)

Ustawa ta stanowi pierwszy akt prawny poświęcony w całości ważnemu zagadnieniu rewitalizacji. Ustawa wprowadza nowe rozwiązania, które mają uporządkować proces rewitalizacji, zdefiniować najważniejsze pojęcia i zagadnienia, a także wprowadzić jednolitą ścieżkę proceduralną dla tworzenia gminnych programów rewitalizacji. Ustawa o rewitalizacji stworzyła ramy prawne dla rewitalizacji w Polsce. Zawarte w niej regulacje mają zachęcać coraz więcej samorządów do prowadzenia tego procesu. Jej zapisy uporządkowały pojmowanie rewitalizacji. Powinna być ona dobrze zaplanowana i uwzględniać sferę społeczną, gospodarczą i przestrzenną. Rewitalizacja nie jest jedynie remontem, modernizacją czy odbudową, ale kompleksowym, wielowymiarowym procesem, którego głównym celem jest trwałe podniesienie jakości życia na obszarze zdegradowanym. Musi więc zawierać dopasowane do danego miejsca działania aktywizacyjne, edukacyjne, kulturalne, integrujące lokalną społeczność.

- Ustawie z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu (Dz.U.2015, poz. 774, z późn. zm.)

W myśl art. 4 „ustawy krajobrazowej” do ustawy o podatkach i opłatach lokalnych została dodana kolejna opłata, a mianowicie opłata reklamowa. Na podstawie znowelizowanych przepisów rada gminy będzie mogła wprowadzić opłatę reklamową od umieszczonych tablic reklamowych lub urządzeń reklamowych. Opłata ta będzie pobierana, jeżeli na nieruchomościach lub obiektach budowlanych znajdują się tablice reklamowe lub urządzenia reklamowe, niezależnie od tego czy na tablicy reklamowej lub urządzeniu reklamowym eksponowana jest reklama.

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i w bibliotekach regulują przepisy:

- Ustawy z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz. U. z 2019 r. poz. 917)
- Ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2019 r. poz. 1479)

Zasady ochrony materiałów archiwalnych regulują przepisy:

- Ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz. U. z 2020 r. poz. 164)

Uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami znajdują się również w rozporządzeniach:

- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz.U.2017, poz. 1674)

- **Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz. U. z 2018, poz. 1609)**

- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 stycznia 2014 r. w sprawie dotacji na badania archeologiczne (Dz. U. z 2014, poz. 110),

- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami” (Dz. U. 2004 r. Nr 124, poz. 1304),

- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. 2004 r. Nr 212, poz. 2153),

- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2011 r., nr 113 poz. 661),

- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia **10 września 2019 r.** zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. 2019, poz. 1886),

- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 kwietnia 2011r. w sprawie wywozu zabytków za granicę (Dz.U.2011r., Nr 89,poz. 510),

- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 lipca 2015 r. w sprawie nagród za znalezienie zabytków lub materiałów archiwalnych (Dz. U. z 2015 r. Poz. 979),

- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. 2004 r. Nr 30, poz. 259),
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 10 maja 2004 r. w sprawie rzeczoznawców Ministra Kultury w zakresie opieki nad zabytkami (Dz. U. 2004 nr 124 poz. 1302).
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 19 sierpnia 2015 r. w sprawie krajowego rejestru utraconych dóbr kultury (Dz. U. z 2015 r., poz. 1275).

4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO.

4.1. STRATEGICZNE CELE POLITYKI PAŃSTWA W ZAKRESIE OCHRONY ZABYTEKÓW I OPIEKI NAD ZABYTEKAMI.

4.1.1. Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami.

Rada Ministrów w dniu 13 sierpnia 2019 r. przyjęła projekt uchwały w sprawie Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019–2022.

W programie przyjęto trzy główne cele. Po pierwsze optymalizację systemu ochrony dziedzictwa kulturowego, podzieloną na wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym oraz wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym. Po drugie wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami, podzielone na merytoryczne wsparcie działań oraz podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego. Po trzecie budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa, w tym upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa i jego wartości oraz tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami.

Dla zrealizowania tych celów będą prowadzone m.in. następujące zadania:

- szkolenia dla pracowników jednostek samorządu terytorialnego i pracowników służb konserwatorskich, m. in. w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym;
- powołanie Centrum Architektury Drewnianej, którego podstawowym celem będzie dostarczanie wiedzy dotyczącej zasad konserwacji zabytków drewnianych właścicielom, opiekunom a rzemieślnikom zaangażowanym w opiekę nad tego rodzaju obiektami;
- podniesienie bezpieczeństwa zabytków poprzez współpracę z właściwymi służbami jak Policja;
- kampanię społeczno-edukacyjną w mediach, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami i dostępności do zabytków dla osób z niepełnosprawnościami;

- program dotacyjny dla organizacji pozarządowych w zakresie popularyzowania i upowszechniania wiedzy o dziedzictwie kulturowym, budowania świadomości lokalnej, a także włączania społeczeństwa w opiekę nad zasobem dziedzictwa kulturowego.

Głównym realizatorem programu jest państwowa instytucja kultury Narodowy Instytut Dziedzictwa.

4.1.2. Narodowa Strategia Rozwoju Kultury.

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004-2013 została przyjęta przez Rząd RP 21 września 2004 r., jej przedłużenie czyli „Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020” przyjęto w 2005 roku. Powyższe dokumenty służą wdrożeniu Narodowego Programu Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego.”

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2013, obejmowała wszystkie sfery i zagadnienia związane z funkcjonowaniem kultury. W ramach prac nad Dokumentem określono nową misję, którą w ramach przedstawionych założeń do strategii, wypełniać powinny instytucje zarządzające, pośredniczące, finansujące, współpracujące oraz wnioskodawcy.

Misją tą jest: Zrównoważony rozwój kultury jako najwyższej wartości przenoszonej ponad pokoleniami, określającej całokształt historycznego i cywilizacyjnego dorobku Polski, wartości warunkującej tożsamość narodową i zapewniającej ciągłość tradycji i rozwój regionów.

Omawiany dokument wśród najważniejszych celów strategicznych państwa w zakresie ochrony zabytków wymienia:

- przygotowanie skutecznego systemu prawnego-finansowego wspierania ochrony i opieki nad zabytkami.
- podjęcie prac nad kompleksowym systemem edukacji na rzecz dziedzictwa,
- poszukiwanie instrumentów wzmacniających efekty działalności służby konserwatorskiej.
- ograniczenie uznaniowości konserwatorów poprzez nałożenie na nich odpowiedzialności za niezgodne z prawem postępowanie.

Założenia do Narodowej Strategii Rozwoju Kultury zostały określone następująco:

- Państwo powinno realizować zadania z zakresu kultury poprzez działania Ministra Kultury oraz działania jednostek samorządu terytorialnego.

- Wydatki publiczne na kulturę w Polsce powinny wzrosnąć.
- Minister Kultury realizuje zadania własne poprzez narodowe programy kultury, narodowe instytucje kultury, placówki badawczo-rozwojowe oraz zlecanie zadań instytucjom samorządowym i pozarządowym.
- Budżet Ministra Kultury powinien być adekwatny do nowych działań. Ze względu na ograniczenia budżetu państwa winno poszukiwać się pozabudżetowych środków finansujących kulturę. W tym celu proponuje się uzupełnienie istniejącego modelu finansowania kultury o rozwiązania stosowane w Europie, tworzące fundusze celowe dla realizacji polityk w poszczególnych obszarach kultury.
- Państwo, w tym Minister Kultury, powinno być partnerem dla jednostek samorządu terytorialnego i wspólnie z nimi kształtować kulturę w regionach.
- Samorządy terytorialne powinny zyskać większą motywację w kształtowaniu instytucjonalnego zaplecza dla rozwoju kultury, w tym do wypełniania założonych w lokalnych strategiach rozwoju celów w sferze kultury, a rola państwa powinna sprowadzać się do badań naukowych i monitorowania tej sfery oraz do skutecznego zapobiegania sytuacjom kryzysowym. Jednocześnie Minister Kultury powinien posiadać odpowiednie środki na sprawowanie mecenatu nad działalnością instytucji kultury oraz instrumenty o charakterze motywującym, za pomocą których możliwa będzie realizacja polityki kulturalnej państwa w regionach.
- Zwiększyć powinna się społeczna partycypacja w sferze odpowiedzialności za kulturę, m.in. poprzez uspołecznienie decyzji podejmowanych w sferze kultury w regionach (lokalne strategie kulturalne, społeczne ciała opiniujące funkcjonowanie instytucji kultury). Wzrosnąć powinna również rola organizacji pozarządowych, poprzez równouprawnienie ich w dostępie do środków publicznych na zadania w sferze kultury.
- Unowocześnienie procesu zarządzania sferą kultury i usług kulturalnych.
- Wszystkie zaplanowane działania zaprogramowane w strategii powinny być dostępne dla mniejszości narodowych oraz instytucji prowadzonych przez te społeczności w celu pielęgnowania różnorodności kulturowej i ich tradycji jako dorobku polskiej kultury.
- Rosnące znaczenie powiązania kultury z rozwojem gospodarczym i dochodami regionów jest podstawą dla podjęcia działań w kształtowaniu zintegrowanych produktów turystycznych, wykorzystujących (i działających na ich rzecz) elementy dziedzictwa kulturowego, aktywność instytucji kultury oraz skoncentrowane wokół tych instytucji przemysły kultury.

Strategicznymi obszarami w okresie programowania 2004–2013 były:

- promocja czytelnictwa i wsparcie sektora książek i wydawnictw.
- ochrona dziedzictwa kulturowego, w tym szczególnie ochrona i rewaloryzacja zabytków.
- rozwój szkolnictwa artystycznego, w tym rozbudowa i modernizacja infrastruktury oraz unowocześnianie programów edukacji artystycznej i dostosowanie ich do rynku pracy.
- wzmocnienie efektywności działania i roli instytucji artystycznych w kreowaniu sfery kultury, w tym i promocji polskiej twórczości artystycznej.
- stworzenie systemu wspierania współczesnej twórczości artystycznej, stworzenie instytucji zajmujących się jej dokumentowaniem, gromadzeniem i udostępnianiem.
- zwiększenie samodzielności instytucji kultury, także w znaczeniu ekonomicznym oraz wyposażenie ich w odpowiednie narzędzia finansowe, wpłynie pozytywnie na ich efektywność i konkurencyjność na rynku usług kulturalnych oraz na samodzielność programową.
- rolą Ministra Kultury oraz jednostek samorządu terytorialnego jest motywowanie społeczności do partycypacji w funkcjonowaniu sfery kultury, w tym do dobrowolnego udziału w finansowaniu instytucji i wydarzeń kulturalnych oraz twórców za pomocą stworzonych narzędzi podatkowych. W tym celu Minister Kultury i samorządy powinny rozszerzyć obowiązki odpowiednich komórek swoich urzędów w zakresie promocji społecznej odpowiedzialności obywateli za kulturę (wspólne kampanie promocyjne, powstawanie społecznych paneli eksperckich i ciał doradczych związanych z możliwością pozyskania dodatkowych funduszy na kulturę w regionach).
- w związku z przystąpieniem Polski do Unii Europejskiej w równym stopniu zadaniem Ministra Kultury, jednostek samorządu terytorialnego i instytucji kultury staje się pozyskanie środków na kulturę z funduszy strukturalnych oraz innych środków Unii Europejskiej. W tym celu Minister Kultury i jednostki samorządu i instytucji kultury powinny zapewnić odpowiednie środki na wkład własny do projektów realizowanych w sferze kultury.

Założenia do Narodowej Strategii Rozwoju Kultury zostały poddane publicznej dyskusji z udziałem przedstawicieli środowisk twórczych, jednostek samorządu terytorialnego i partnerów społecznych. Strategia została uzupełniona o wnioski z tej dyskusji i zostanie przedstawiona do zatwierdzenia przez Radę Ministrów jako program działań na lata 2004–2013. Strategia zawiera działania instytucjonalne, organizacyjne, prawne, finansowe i kontrolne, wraz ze wskazaniem jednostek odpowiedzialnych za realizację tych zadań oraz potrzeb finansowych Ministra Kultury do realizacji strategii i źródła ewentualnego

pochodzenia pozostałych środków. Integralną częścią strategii są narodowe programy kultury: „Promocja czytelnictwa i rozwój sektora książki”, „Rozwój instytucji artystycznych na lata 2004-2013”, „Wspieranie debiutów i rozwój szkół artystycznych Maestria na lata 2004-2013” oraz „Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego”.

Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2020 z 2005 r. wprowadza programy operacyjne służące realizacji strategii. Jednym z nich jest Program Operacyjny „Dziedzictwo kulturowe”. W programie wyróżnione zostały dwa komplementarne priorytety:

- Rewaloryzacja zabytków nieruchomych i ruchomych. Podstawowym celem jest poprawa stanu zachowania zabytków, zwiększanie narodowego zasobu dziedzictwa kulturowego, kompleksowa rewaloryzacja zabytków, zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki, poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków i ich dokumentacji, zabezpieczenie zabytków, muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę.
- Rozwój kolekcji muzealnych. Dotyczy zwłaszcza zadań związanych z zakupami dzieł sztuki i kolekcji dla instytucji muzealnych, zakupami starodruków i archiwaliów, konserwacji i digitalizacji muzealiów, archiwaliów, starodruków, księgozbiorów oraz zbiorów filmowych, wspieraniu rozwoju muzealnych pracowni konserwatorskich oraz nowych technik konserwacji zabytków ruchomych.

4.1.3 Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju do 2030 r.

Dokument został przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 26.03.2013 r. Głównym celem Strategii jest wzmocnienie udziału kapitału społecznego w rozwoju społeczno-gospodarczym kraju. Przyporządkowano temu cztery cele szczegółowe, wśród których czwarty, „Rozwój i efektywne wykorzystanie potencjału kulturowego i kreatywnego”, priorytet 4.1. „Wzmocnienie roli kultury w budowaniu spójności społecznej” odnosi się pośrednio do ochrony dziedzictwa kulturowego. Wśród kierunków działań wymienia się:

- tworzenie warunków wzmacniania tożsamości i uczestnictwa w kulturze na poziomie lokalnym, regionalnym i krajowym,
- ochronę dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego oraz krajobrazu,
- digitalizację, cyfrową rekonstrukcję i udostępnianie dóbr kultury. W Strategii podnosi się również kwestię aktywnego udziału społeczeństwa w ochronie zabytków i opiece nad nimi.

4.2. RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z DOKUMENTAMI WYKONANYMI NA POZIOMIE WOJEWÓDZTWA I POWIATU.

4.2.1. Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego do roku 2020.

Jedną z najważniejszych sfer działań województw samorządowych jest programowanie rozwoju. Realizacja tych działań odbywa się poprzez opracowanie strategii rozwoju województwa i programów wojewódzkich. Na podstawie strategii prowadzona jest polityka rozwoju województwa. Określać ma ona uwarunkowania, cele i kierunki rozwoju województw. Ustawa o zagospodarowaniu przestrzennym zobowiązuje sejmiki województw do ustalenia strategii rozwoju województw. "Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego do roku 2020" jest dokumentem opracowanym przez Urząd Marszałkowski Województwa Mazowieckiego a przyjęty przez Sejmik Województwa Mazowieckiego uchwałą z dnia 29 maja 2006 r. Kwestie ochrony dziedzictwa kulturowego i dóbr kultury „Strategia” traktuje bardzo ogólnikowo. W części opisowej, w punkcie dotyczącym kultury i dziedzictwa kulturowego zostały wymienione najbardziej charakterystyczne obiekty miast Mazowsza, które decydują o jego charakterze kulturowym. Problemy związane z zabytkami i dziedzictwem kulturowym dotyczą przede wszystkim:

- a) złego stanu technicznego zabytków
- b) postępującej eliminacji zabudowy drewnianej z krajobrazu Mazowsza

Zamierzeniami Strategii Rozwoju Województwa Mazowieckiego w zakresie kultury i turystyki są promocja i zwiększanie atrakcyjności turystycznej regionu w oparciu o walory środowiska naturalnego i dziedzictwa kulturowego oraz kształtowanie tożsamości regionu a także kreowanie i promocja jego produktu.

Celem działań promocyjnych jest budowanie trwałego i stabilnego wizerunku Mazowsza, którego dynamiczny rozwój oparty jest na wysokich walorach kulturowych materialnych i niematerialnych oraz przyrodniczych. Wymiernym efektem prowadzonej promocji będzie, zwiększenie wartości turystycznych regionu oraz aktywizacja obszarów wiejskich.

W tym celu podjęte zostaną następujące działania:

- wzmocnienie dotychczasowych kierunków działań samorządu propagujących zasoby dziedzictwa kulturowego oraz rozwój kultury w regionie.
- rewitalizacja zespołów zabytkowych i wykorzystanie ich do rozwoju funkcji turystycznych.
- wsparcie tworzenia lokalnych parków kulturowo-historycznych wokół istniejących zabytków architektury umożliwiających rozwój funkcji turystycznych.
- rozwój sieci szlaków turystycznych w obrębie województwa mazowieckiego, w tym sieci dróg o znaczeniu turystycznym, szlaków i ścieżek rowerowych oraz ich włączenie do sieci w sąsiednich województwach.

Główne zamierzenia strategiczne dotyczące turystyki i kultury obejmują:

- promowanie turystyki i sportów wodnych poprzez wyznaczenie i utrzymanie szlaków wodnych, rozwój żeglugi rzecznej oraz zaplecza towarzyszącego np. porty, przystanie, stacje, ośrodki turystyki wodnej.
- rozwijanie zintegrowanego systemu promocji i informacji turystycznej.
- utworzenie, we współpracy z samorządami lokalnymi, regionalnej sieci obsługi ruchu turystycznego, dostarczającej autoryzowanej oferty turystyczno-wypoczynkowej dla różnych segmentów rynku turystyki i wypoczynku w regionie.
- tworzenie dogodnych warunków do rozwoju kompleksów wypoczynkowych, rekreacyjnych i balneologicznych wraz z zakładami geotermalnymi oraz ich promocja.
- promocja wartości turystycznych regionu przy użyciu reklamy i upowszechniania wiedzy we współpracy z organizatorami turystyki.
- promowanie bogactwa Kampinoskiego Parku Narodowego, parków krajobrazowych, unikalnych tradycji: kurpiowskich, łowickich, podlaskich, kołbielskich oraz innych, czemu służyć będą organizowane wystawy twórczości regionalnej.
- wspieranie inicjatyw mających na celu promocję działalności sprzyjającej integracji Mazowsza, jako regionu o bogatej historii, wartościach przyrodniczych i wyrazistej tożsamości.
- wspieranie działalności Biura Przedstawicielskiego Województwa Mazowieckiego w Brukseli, które umożliwi efektywną promocję Mazowsza w Unii Europejskiej.
- zorganizowanie Regionalnej Organizacji Turystycznej oraz lokalnych organizacji turystycznych.
- powołanie Centrum Folklorystycznego skupiającego najciekawsze i unikalne wytwory kultur regionalnych.
- wydawanie publikacji promocyjnych oraz kreowanie pozytywnego wizerunku regionu w mediach.

Kształtowanie tożsamości regionu oraz kreowanie i promocja jego produktu regionalnego, w założeniach strategii przyczyni się do budowania i wzmacniania tożsamości, atrakcyjności i promocji regionu w wymiarze krajowym i europejskim.

W związku z tym zostaną podjęte następujące działania polegające na:

- utworzenie instytucjonalnych ram, np. za pomocą regionalnego systemu certyfikacji, dla wspierania rozwoju marek regionalnych (np. tradycyjnych produktów żywnościowych czy produktów turystycznych).
- wspieraniu organizacji i stowarzyszeń regionalnych i lokalnych, które nie tylko kultywują wartości tradycyjne, ale również kreują aktywne postawy społeczne, lokalny patriotyzm, a także integrują społeczności lokalne w dostosowywaniu się do nowych warunków społeczno-gospodarczych.
- ochronie i promocji, którymi powinny zostać objęte zespoły urbanistyczne i dziedzictwo drewniane (w tym miejscowości o charakterystycznej unikalnej drewnianej zabudowie letniskowej położonej wzdłuż tzw. linii otwockiej), cenne krajobrazy kulturowe wsi i małych miast.
- promocji unikalnych zabytków architektury, miejsc pamięci narodowej oraz zamieszkania i pobytu wielkich twórców identyfikujących się z regionem.
- wspieraniu rozwoju dziedzin nauki, w tym humanistycznych, mających istotny wpływ na zachowanie i popularyzację dziedzictwa kulturowo-historycznego Mazowsza.
- kreowaniu regionalnych ośrodków tożsamości kulturowej.
- pielęgnowaniu i kultywowaniu lokalnych tradycji i zwyczajów, znajomości historii regionu.
- wprowadzeniu zintegrowanego systemu informacji kulturalnej, promującego dziedzictwo kulturowe i tradycję, funkcjonującego jako portal internetowy, dzięki któremu podawane będą informacje o wydarzeniach kulturalnych, wystawach, targach regionalnych, krajowych i zagranicznych promujących Mazowsze.
- promocji odrębności historyczno-kulturowej Mazowsza, nurtów kultury ludowej i wysokiej, dążąc do zahamowania pogłębiającej się dysproporcji między nimi poprzez aktywne wsparcie ośrodków i środowisk lokalnych, a także poprawę dostępu do kultury skupionej w Warszawie dla ludności spoza stolicy.
- organizowaniu okolicznościowych i stałych imprez lokalnych (targów, festiwali, konkursów),
- podjęciu szerszych działań promocyjnych wśród regionów polskich i europejskich.
- prezentowaniu szerokiej oferty związanej z kulturą regionu (obrzędy, rękodzieło, tradycje, kapele i zespoły folklorystyczne) oraz opracowanie katalogu ofert produktów regionalnych.

- ekspozycji regionalnych produktów ekologicznych i turystycznych, uwzględniających lokalne tradycje (przykładowo palmy kurpiowskie, wycinanki kołbielskie, czy strój łowicki), związanych z krajobrazem (wierzba, bocian) lub kulturą (Chopin i Żelazowa Wola).
- upowszechnianiu wiedzy o regionie poprzez organizowanie seminariów, debat, dyskusji oraz imprez .

4.2.2. Regionalny Program Operacyjny Województwa Mazowieckiego na lata 2014- 2020.

Komisja Europejska w dniu 12 lutego 2015 r. przyjęła programy operacyjne na lata 2014-2020 dla dziewięciu polskich województw, w tym dla województwa mazowieckiego. W dokumencie tym zwrócono uwagę na ważne miejsce jakie zajmuje województwo mazowieckie w Polsce ze względu na posiadane bogactwa kulturowe. Na obszarze województwa znajduje się wiele unikalnych zabytków, a także nowoczesnych instytucji kultury. W regionie znajduje się ponad 6500 obiektów nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków, wśród nich około: 120 układów urbanistycznych, 4719 dzieł architektury i budownictwa, ok. 55 dzieł budownictwa obronnego, 261 obiektów techniki, 351 cmentarzy, 692 parki, 252 ogrodów i inne formy zaprojektowanej zieleni, około 150 miejsc upamiętniających wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji (stan na 2014 r.). Wskazuje się przy tym niewymiernie małe zainteresowanie Mazowszem z perspektywy turystów.

W obowiązującej osi priorytetowej V występuje działanie 3- Dziedzictwo kulturowe. Cel szczegółowy:

- Zwiększona dostępność oraz rozwój zasobów kulturowych regionu

Bogate zasoby dziedzictwa kulturalnego stanowią ogromny potencjał rozwojowy Mazowsza. Planowane w ramach interwencji prace modernizacyjne i renowacyjne, przyczynią się do zahamowania procesu degradacji obiektów zabytkowych, nadaniu im nowych funkcji oraz utrwalenia ich historycznych i artystycznych walorów, pozwalając na zachowanie dziedzictwa kulturowego dla przyszłych pokoleń.

Dodatkowo działania w zakresie rozwoju infrastruktury kultury wzmocnią procesy przekształcania instytucji kultury w nowoczesne centra dostępu do wiedzy i oferty kulturalnej oraz lokalne ośrodki życia społecznego. Realizowane w tym zakresie projekty przyczynią się do zmiany jakościowej w odbiorze kultury, poprawy dostępu do zasobów kultury, wzmocnienia funkcji edukacyjnych i zwiększenia poziomu uczestnictwa mieszkańców w życiu kulturalnym. Działania te przyczynią się do wzrostu atrakcyjności regionu, będą sprzyjać podnoszeniu regionalnego potencjału turystycznego, co z kolei przełoży się na pobudzenie wzrostu gospodarczego Mazowsza

W ramach działania określono dwa typy projektów:

1. Wzrost regionalnego potencjału turystycznego poprzez ochronę obiektów zabytkowych:

- konserwacja, renowacja, rewaloryzacja, modernizacja, adaptacja historycznych obiektów i zespołów zabytkowych wraz z ich otoczeniem, umożliwiającą zachowanie dotychczasowych funkcji obiektów zabytkowych, a także służącą nadaniu im nowych funkcji użytkowych (z przeznaczeniem w szczególności na cele kulturalne i edukacyjne), w tym również w połączeniu z działalnością komercyjną,
- ochrona i zachowanie zabytkowych ogrodów i parków,
- zabezpieczenie zabytków przed zniszczeniem lub kradzieżą,
- usuwanie barier architektonicznych dla osób niepełnosprawnych.

2. Poprawa dostępności do zasobów kultury poprzez ich rozwój i efektywne wykorzystanie:

- inwestycje w infrastrukturę trwałą, wyposażenie służące działalności kulturalnej, zachowaniu dziedzictwa i zwiększeniu dostępności do jego zasobów
- inwestycje infrastrukturalne, prace modernizacyjne i renowacyjne w przypadku, gdy prace te stanowią dostosowanie istniejącego obiektu do nowych funkcji kulturowych, w tym edukacyjnych,
- efektywne wykonywanie zadań statutowych, polegające na zapewnieniu wysokiej jakości trwałego wyposażenia oraz odpowiedniego zabezpieczenia zbiorów będących w posiadaniu instytucji,
- digitalizacja zasobów dziedzictwa kulturowego pod warunkiem powszechnego udostępnienia (jako element projektu),
- usuwanie barier architektonicznych dla osób niepełnosprawnych.

4.2.3. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego.

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa mazowieckiego został uchwalony 7 czerwca 2004 r. przez sejmik województwa mazowieckiego. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa mazowieckiego stanowi podstawowy dokument wyznaczający cele i kierunki rozwoju regionu w układzie przestrzennym. Jest planem o charakterze regionalnym, stanowiącym pomost między planowaniem krajowym, a planowaniem miejscowym, dokument zawiera uwarunkowania zewnętrzne i wewnętrzne rozwoju województwa mazowieckiego, cele oraz kierunki zagospodarowania przestrzennego, w tym inwestycje celu publicznego o charakterze ponadregionalnym.

Plan zagospodarowania przestrzennego stanowi wykładnię polityki przestrzennej województwa. podstawowym celem tej polityki jest stworzenie warunków do

osiągnięcia spójności terytorialnej oraz trwałego i zrównoważonego rozwoju poprawy życia oraz zwiększenia konkurencyjności regionu.

Głównym celem planu jest określenie polityki przestrzennej Mazowsza polegającej na ustaleniu zasad organizacji struktury przestrzennej województwa w zakresie: podstawowych elementów sieci osadniczej, rozmieszczenia infrastruktury technicznej i społecznej, wymagań dotyczących ochrony środowiska przyrodniczego i kulturowego.

Celem polityki planu w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego jest kształtowanie tożsamości kulturowej Mazowsza. polityka ta jest adresowana przede wszystkim do rejonów miast i miejscowości charakteryzujących się najcenniejszymi układami urbanistycznymi, wartościami krajobrazowymi, tradycją historyczną i zabytkowymi obiektami architektonicznymi. efektem tej polityki jest postulat objęcia ochroną prawną cennych krajobrazów kulturowych; krajobrazu kulturowego wsi i małych miast; zespołów budownictwa drewnianego; ośrodki tożsamości regionu; układów ruralistycznych i urbanistycznych; miejsc pamięci narodowej.

W sferze kultury niematerialnej polityka województwa będzie realizowana przez: propagowanie wiedzy o regionie i małych ojczyznach; pielęgnowanie odrębności kulturowej i wspieranie tożsamości ludowej; promowanie walorów kulturowych regionu oraz regionalnego folkloru poprzez różne formy organizacji imprez folklorystyczno-kulturowych oraz informowanie w mediach i wydawnictwach docierających do szerokiej rzeszy odbiorców; edukację w zakresie historii regionu i jego tożsamości kulturowej; wykorzystanie nowoczesnych technologii do zwiększenia możliwości edukacyjnych zapoznania się z dorobkiem kultury regionalnej i spuścizny kulturowej.

4.2.4. Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami na lata 2018-2021.

Program opieki nad zabytkami w województwie mazowieckim na lata 2018-2021 został przyjęty przez Sejmik Województwa Mazowieckiego uchwałą nr 174/18 z dnia 13 listopada 2018 r. W preambule określono nadrzędną wytyczną, którą jest przyczynienie się do otoczenia dziedzictwa województwa właściwą opieką, z zachowaniem zasady możliwie pełnego włączenia obiektów zabytkowych i niematerialnych elementów dziedzictwa w nurt współczesnego życia województwa mazowieckiego.

Diagnozę stanu dziedzictwa kulturowego nie sprowadzono jedynie do zwykłej inwentaryzacji zasobów zabytkowych, ale opracowano ją w oparciu na trzech faktach: 1/ szczególna różnorodność dziedzictwa dot. wielowątkowości kulturowej, historycznej i terytorialnej, 2/ rozwarstwienie ekonomiczne województwa, w których występują skrajne różnice ekonomiczne w obrębie poszczególnych powiatów i gmin 3/ kontekst niespotykanych wcześniej wyzwań współczesności związany z coraz większą presją inwestycyjną i konkurencją w zakresie atrakcyjności dostępnego w Polsce i Europie dziedzictwa.

Szczegółowo scharakteryzowano istniejące dziedzictwo województwa mazowieckiego ze uwzględnieniem stanu zachowania zabytków drewnianych i przemysłowych (tych w powiecie zwolenkim jest 6), dziedzictwa niematerialnego, wydatków na ochronę zabytków w ostatnich latach. Podano dokładne dane liczbowe odnośnie zabytków rejestrowych (stan na 2017 r.):

- 7 210 obiektów nieruchomości wpisanych do księgi A,
- 20 727 obiektów ruchomych wpisanych do księgi B,
- 405 zabytków archeologicznych wpisanych do księgi C.

Określono procentowo stan zachowania zabytków rejestrowych. Na uwagę zasługuje wysoki procent (ponad 50%) obiektów, których stan ocenia się jako dobry. Niestety zabytków znajdujących się w złym i bardzo złym stanie jest ok. 10%, a w stanie niedostatecznym 11%. Analiza wskazała, że w stosunkowo najlepszym stanie są zabytki

sakralne. Natomiast odwrotna sytuacja dotyczy zabytków przemysłowych i rezydencjonalnych. Największą jednak grupą zabytków najbardziej zagrożonych zniszczeniem stanowią zabytki mieszkalne.

Przeważająca liczba zabytków znajduje się w rękach prywatnych – 8 888, prawdopodobnie zatem od tej grupy właścicieli zależy w dużej mierze stan dziedzictwa w województwie mazowieckim. Kościoły i związki wyznaniowe będące na drugiej pozycji dysponują mniej niż ¼ tej liczby: 1 952. Niepokoi znaczna ilość nieustalonych właścicieli zabytków, ponieważ aktualnie nie ma dostatecznych instrumentów prawnych, aby je chronić. Wiele obiektów należących do Skarbu Państwa również wymaga działań remontowych.

Posumowano realizację zadań prowadzonych przez samorządy odnośnie opracowywania Gminnych programów opieki nad zabytkami - GPOnZ i prowadzenia gminnych ewidencji zabytków -GEZ. Z analizy przedstawionej w dokumencie wynika, że pod tym względem w najlepszej sytuacji jest region radomski (99% gmin posiada GPOnZ i prowadzi GEZ).

Zwrócono uwagę na zróżnicowanie dochodów gmin i wysokość wydatków na opiekę i ochronę zabytków. Gminy w regionie radomskim mieszczą się w średniej województwa.

Przedstawiono obecne zagrożenia zabytków:

- Lokalizacja zabytku – zagrożenia związane z położeniem i dostępnością obiektu. W tej grupie znajdują się zarówno zabytki położone w miejscach odludnych, uniemożliwiających ich monitorowanie, jak np. zabytki małej architektury na wsiach czy zabytki archeologiczne, jak i zabytki zlokalizowane w zagęszczonych przestrzeniach miejskich, poddane bardzo silnej

presji otoczenia. W tej grupie można wymienić też zabytki ruchome przechowywane na otwartej przestrzeni (np. niektóre zabytki techniki, środki transportu itp.) szczególnie narażone na dewastację lub kradzież z uwagi na swoją lokalizację.

- Materiał i konstrukcja zabytku – przykładem mogą być tu zabytki drewniane, które wśród zabytków województwa stanowią szczególnie dużą grupę – 19%. Są one w oczywisty sposób grupą szczególnie narażoną na zagrożenia pożarowe oraz korozję biologiczną. Inną grupą są budynki z elementami elewacji z kamienia wapiennego, szczególnie narażone na kwaśne środowisko związane z zanieczyszczeniem powietrza.

- Presja rynkowa – ryzyko występujące szczególnie w większych miastach, gdzie cena gruntu, na której zlokalizowany jest zabytek, wielokrotnie przewyższa jego wartość rynkową.

- Nieustalona własność – Stan ponad 800 obiektów o nieustalonej własności, jest niepokojący a bardzo wiele obiektów jest w stanie złym, co wynika z ich niszczenia z uwagi na niemożność podjęcia koniecznej interwencji. Ryzyko to pogłębia brak skutecznych narzędzi prawnych, które mogłyby przeciwdziałać pogłębianiu ich dewastacji.

- Brak odpowiedniego nadzoru lub niedostateczna forma ochrony.

- „Skansenizacja” – zagrożenie związane z renowacjami dotyczącymi obszarów o historycznej wartości, jak np. zabytkowe ulice handlowe w miastach. Jego przyczyną jest silne dążenie do wierności historycznej kosztem praktycznych funkcji wynikających z potrzeb użytkowników przestrzeni. Przykładami mogą być jednolite nawierzchnie brukowe czy przeszkody utrudniające poruszanie się osobom niepełnosprawnym i starszym, imitacyjne odtwarzanie ignorujące funkcje społeczne czy handlowe. Kwestia równowagi pomiędzy podejściem „wąsko konserwacyjnym” a dbałością o żywe funkcjonowanie obiektu zabytkowego wymaga generalnie głębokiej dyskusji a obie skrajności mogą być niekorzystne dla zachowania dziedzictwa.

- Niewłaściwa konserwacja – działania podejmowane przez właścicieli na własną rękę, które zniekształcają lub prowadzą do degradacji zabytku. Są to głównie działania związane z remontami i termomodernizacjami prowadzonymi bez konsultacji i uzgodnień, w efekcie skutkują zmianą wyglądu historycznej elewacji, dewastacją lub przykryciem styropianem detalu, nieodpowiednio dobraną kolorystyką, rażąco odbiegającymi od historycznych rozwiązaniami materiałowymi i konstrukcyjnymi.

- Agresywna ekspozycja reklam – jedna z głównych bolączek historycznych centrów miast to ingerencja coraz większych powierzchni reklamowych w krajobraz. Gminy zbyt rzadko korzystają z możliwości regulowania takiej działalności. Z uwagi na niedługi czas obowiązywania tzw. ustawy krajobrazowej (2016), na jej efekty trzeba będzie jeszcze poczekać.

- Brak sankcji prawnej – w wielu przypadkach zniszczenie cennego obiektu wiązało się zaledwie z nałożeniem niewielkiej grzywny. Jednakże obecnie wprowadzono kary administracyjne do 500000 zł za niszczenie zabytków, a surowe wyroki za niszczenie dziedzictwa zapadają coraz częściej.

- Brak świadomości wartości obiektu – ryzyko związane głównie z dorobkiem kulturowym o nieustalonym jeszcze statusie, które ma szansę stać się częścią dziedzictwa, np. architektura modernistyczna, ruchome obiekty – wytwory modernistycznego wzornictwa, a w zakresie dziedzictwa niematerialnego – wartości etnograficzne kultury społeczności miejskich (np. gwara praska w Warszawie) itp.

- Brak kontynuacji tradycji dziedzictwa niematerialnego – ta część dziedzictwa jest szczególnie wrażliwa na zanikanie z uwagi na brak kontynuacji i zmianę pokoleniową. Przykładem szybko ginących tradycji mogą być tzw. ginące zawody.

- „Porzucone” wątki dziedzictwa – wątki, które – ze względu na przebieg procesów historycznych – nie mają we współczesnej strukturze społecznej województwa mazowieckiego naturalnych kontynuatorów tradycji, z której wynikły w swojej epoce: zabytki osadnictwa olenderskiego wzdłuż Wisły pomiędzy Warszawą a Płockiem, tradycja tkacka Żyrardowa, cmentarze i świątynie nieobecnych współcześnie na Mazowszu wyznań – to przykłady takich wątków dziedzictwa.

Wymieniono i opisano nowe rozwiązania legislacyjne (ustawa krajobrazowa, ustawa o rewitalizacji, nowa forma ochrony- Lista Skarbów Dziedzictwa) i tzw. „dobre praktyki”- Poradnik „Zabytki. Wspólne dziedzictwo” – przegląd najważniejszych pojęć i dobrych praktyk dla prywatnych właścicieli opracowany przez MWKZ, www.nid.pl, www.zabytek.pl strony internetowe stworzone przez Narodowy Instytut Dziedzictwa, które w nowoczesny sposób udostępniają informacje o polskich zabytkach wraz z ich opisami.

Wyniki analizy SWOT (wybrane czynniki strategiczne):

Mocne strony:

- Właściciele zabytków sakralnych stanowią wzór w opiece nad zabytkami;
- Dokumenty strategiczne i planistyczne uwzględniają potrzeby dziedzictwa;
- Samorządy przeznaczają znaczne środki na muzealnictwo;
- Duża aktywność NGO działających w obszarze opieki nad zabytkami;
- Portal Mazowiecki Szlak Tradycji ważną bazą wiedzy o dziedzictwie regionu;

- Aktywny udział organizacji społecznych w pielęgnowaniu tradycji lokalnych;
- Samorządy mają doświadczenie w pozyskiwaniu środków na opiekę nad zabytkami;
- Dziedzictwo kulturowe kreuje nowe obszary i produkty turystyczne;
- Dziedzictwo niematerialne coraz lepiej chronione (wdrażanie Konwencji UNESCO);
- Inicjatywy lokalne chroniące folklor, twórczość ludową, rzemiosło artystyczne...;

Słabe strony:

- Niewystarczające środki na prace przy obiektach zabytkowych, w tym prywatnych;
- Bardzo niskie zaangażowanie finansowe większości gmin w ochronę zabytków;
- Degradacja krajobrazu kulturowego: agresywna reklama, chaotyczna zabudowa;
- Niedostateczne działania na rzecz ochrony krajobrazu kulturowego;
- Brak zachęt w zakresie ochrony dziedzictwa dla prywatnych właścicieli;
- Niewystarczająca świadomość społeczeństwa co do wartości dziedzictwa;
- Prawie żaden z zabytków nie posiada dokumentacji cyfrowej;
- Niski poziom zabezpieczenia zabytków architektury drewnianej;
- Brak wiedzy prywatnych właścicieli o ochronie zabytków i opiece nad nimi;
- Gminne programy opieki nad zabytkami mają niski poziom i są słabo wdrażane;
- Wiedza o stanie zabytków jest niepełna i brak badań uzupełniających tę wiedzę;
- Brakuje programów edukacyjnych dotyczących dziedzictwa na poziomie lokalnym;
- Brak stałego monitoringu stanu zachowania zabytków;
- Nieuregulowany stan prawny niektórych zabytków;
- Nieaktualizowane dane w gminnych ewidencjach zabytków;
- Prywatne zabytki są mniej dostępne i stanowią niewykorzystany potencjał;
- Wprowadzanie przypadkowych technologii i materiałów, nadmierna adaptacja;
- Istnienie szczególnie bogatego zasobu muzealiów;

Szanse:

- Istnienie wytyczonych turystycznych szlaków kulturowych;

- Narzędzia ochrony krajobrazu kulturowego dostępne w ustawie „krajobrazowej”;
- Istnienie miejsc związanych z wydarzeniami historycznymi i wybitnymi osobami;
- Istnienie dużej ilości zabytkowej zieleni (parków, ogrodów i alej);
- Utworzenie w czerwcu 2017 r. Narodowego Funduszu Ochrony Zabytków;
- Możliwość dofinansowywania przez gminy do 50% kosztów remontów;

Zagrożenie:

- Niszczenie zabytków przez źle zaplanowane działania z powodu niewiedzy;
- Presja inwestycyjna przyciągana przez walory przyrodniczo-kulturowe terenu;
- Niska świadomość społeczeństwa co do wartości obiektów zabytkowych;
- Niska świadomość społeczeństwa co do wartości krajobrazu kulturowego;
- Zagrożenie utratą zabytkowego charakteru obiektów wskutek złej modernizacji;
- Presja inwestycyjna ignorująca wartości historyczno-kulturowe terenu;
- Zmniejszanie się zasobów dziedzictwa na skutek zaniechań lub celowego działania;
- Postępująca degradacja zabytków (zwłaszcza drewnianych)
- Wprowadzanie przypadkowych technologii i materiałów, nadmierna adaptacja;

Na podstawie opracowanej, szerokiej, szczegółowej diagnozy określono główną misję opieki nad zabytkami dla województwa

Podniesienie skuteczności opieki nad zabytkami i dziedzictwem niematerialnym w województwie mazowieckim.

Założenia planistyczne zostały dostosowane do zdiagnozowanych problemów kluczowych.

- Braki edukacji kształtującej świadomość i postawy.
- Niedobór środków i ich nieoptymalna dystrybucja.
- Słabość dotychczasowych narzędzi działania.
- Słabość zasobu wiedzy fachowej.

Zaprezentowano też 4 tożsame obszary strategiczne. W ich ramach zidentyfikowano n/w cele:

- Cel A.1. Wprowadzić elementy edukacji o dziedzictwie; w tym – w edukacji powszechnej.
- Cel A.2. Wesprzeć edukacyjnie samorządy lokalne i właścicieli zabytków.
- Cel B.1. Zoptymalizować system dotacji wojewódzkich.
- Cel B.2. Wzorcowo dbać o zabytki własne województwa.
- Cel C.1. Ograniczać ryzyko utraty najmniej trwałych elementów dziedzictwa.
- Cel C.2. Poprawić poziom współpracy na rzecz dziedzictwa.
- Cel C.3. Wzmocnić potencjał promocyjny zabytków.
- Cel D.1. Tworzyć system wiedzy o zabytkach i dziedzictwie niematerialnym.
- Cel D.2. Radykalnie poprawić wykorzystanie technik cyfrowych.

Do poszczególnych celów zostały zaproponowane konkretne przedsięwzięcia.

4.2.5 Strategia Zrównoważonego Rozwoju Powiatu Radomskiego do 2020 r.

Strategia zrównoważonego rozwoju powiatu radomskiego do 2020 r. jest dokumentem wskazującym cele rozwoju i kierunki działań, za realizację których są odpowiedzialne z mocy prawa władze Powiatu Radomskiego oraz wskazującym obszary współpracy z innymi podmiotami publicznymi oraz prywatnymi w celu lepszego zaspokajania zbiorowych potrzeb mieszkańców powiatu radomskiego. Przedstawiano w nim szczegółowo stan powiatu, uwarunkowania i problemy jego rozwoju, będące podstawą do sformułowania w/w celów rozwoju i kierunków działań.

Wymienia się obok walorów gospodarczych, dot. położenia geograficznego oraz warunków inwestycyjnych, również walory dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego. Wskazuje się na wiele zabytków: pałaców, dworów, kościołów i innych. Wytyczone są szlaki turystyczne. Występują tereny rekreacyjne oraz rezerваты przyrody. Mocnymi stronami powiatu oprócz występowania znacznych walorów zabytkowych i przyrodniczych jest organizowanie wielu, regionalnych i ponadregionalnych imprez kulturalnych, funkcjonowanie organizacji społecznych, związków gmin, zespołów folklorystycznych oraz miejsc pamięci.

Natomiast jako słabą stroną w tym zakresie wskazano niski poziom informacji turystycznej, uwzględniającej ciekawe miejsca w powiecie radomskim. Została określona główna misja rozwoju powiatu:

Powiat radomski to obszar zrównoważonego rozwoju, zapewniający stałą poprawę jakości życia mieszkańców, chroniący zasoby środowiska przyrodniczego i dziedzictwa kulturowego, wspierający dalszy rozwój funkcji osadniczej, gospodarczej i turystyczno- rekreacyjnej. Jednym z celów operacyjnych jest poprawa infrastruktury turystycznej: w tym rewitalizacja obiektów i zespołów zabytkowych oraz lokalnych pomników historii.

Wśród celów operacyjnych znaleźć można:

- Ochrona środowiska przyrodniczego.
- Rozwój infrastruktury turystycznej.

W ramach tego celu określono kierunki działań realizacyjnych, m.in.:

- Rozwój publicznej infrastruktury turystycznej, ścieżki rowerowe, szlaki turystyczne, sztuczne zbiorniki wodne, punkty informacji turystycznej, itd.
- Rewitalizacja obiektów i zespołów zabytkowych oraz lokalnych pomników historii.
 - Promocja walorów i zasobów.

W ramach tego celu określono kierunki działań realizacyjnych, m.in.:

- Promowanie walorów i zasobów Powiatu - turystycznych, krajobrazowych, historycznych we współpracy z gminami i organizacjami pozarządowymi oraz przedsiębiorcami.
- Wspieranie rozwoju lokalnych produktów turystycznych oraz ich promocje - potrawy, tradycyjne produkty rękodzielnicze, itd.

4.2.6. Program Opieki nad Zabytkami dla Powiatu Radomskiego na lata 2016-2019.

Program Opieki nad Zabytkami dla Powiatu Radomskiego na lata 2016-2019 został opracowany w związku z obowiązkiem wynikającym z art. 87 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami na podstawie obowiązujących przepisów prawa. Jest dokumentem aktualizującym Program Opieki nad Zabytkami dla Powiatu Radomskiego na lata 2012- 2015. Przedstawiono obowiązujące przepisy prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, stan zabytków wpisanych do rejestru zabytków oraz figurujących w gminnych ewidencjach zabytków (wykazy). Wśród wymienionych najcenniejszych obiektów zabytkowych na terenie powiatu radomskiego znalazły się: dwór w Makowie, kościoły parafialne w Skaryszewie i Odechowie. Na koniec w opracowaniu wskazano zadania do realizacji w latach 2016-2019. Najważniejsze z nich to:

- Ustanawianie społecznych opiekunów zabytków i prowadzenie listy społecznych opiekunów zabytków.
- Wydawanie przez starostę na wniosek Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków decyzji o zabezpieczeniu obiektów zabytkowych zagrożonych zniszczeniem lub uszkodzeniem, w formie ustanowienia czasowego zajęcia, do czasu usunięcia zagrożenia lub o ile usunięcie zagrożenia nie jest możliwe, wyłączenie tych obiektów na wniosek Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków przez starostę na rzecz Skarbu Państwa lub gminy, na terenie której położony jest obiekt.
- Budowa działu poświęconego zabytkom powiatu oraz ich ochronie na stronie internetowej Starostwa Powiatowego.

Obecnie przygotowywana jest aktualizacja Programu Opieki nad Zabytkami dla Powiatu Radomskiego na kolejne lata.

4.2.7. Strategia Rozwoju Lokalnego kierowanego przez społeczność na lata 2016 – 2023 dla Lokalnej Grupy Działania – Stowarzyszenie „Wspólny Trakt”.

Obejmuje gminy: Iłżę, Kowalę, Skaryszew i Wierzbicę. W przedmiotowym dokumencie został scharakteryzowany obszar działania LGD. Przeprowadzono diagnozę i analizę SWOT z wykorzystaniem wielu form partycypacyjnych w odniesieniu do lokalnego społeczeństwa. W wyniku przeprowadzonych analiz w tym zakresie przedstawiono potencjał i problemy obszaru LGD m.in.:

- Cenne dziedzictwo kulturowe obszaru LGD, niewystarczający poziom jego ochrony.
- Mało wykorzystany potencjał rekreacyjny obszaru.

Diagnoza obszaru LGD „Wspólny Trakt” została oparta na informacjach uzyskanych od interesariuszy procesu rozwoju obszaru LGD. Określono walory turystyczne obszaru, tj. potencjał rekreacyjny i dziedzictwo kulturowe (w tym: układ urbanistyczny Skaryszewa, zespół dworsko- parkowy w Makowie, kościół p.w. św. Jakuba w Skaryszewie. Wskazano również największe atrakcje (w tym: Wstępy w Skaryszewie.

W analizie SWOT w części dot. mocnych stron zwrócono uwagę na:

- Cenne elementy przyrodnicze objęte formami ochrony przyrody i krajobrazu
- Warunki dla rozwoju turystyki weekendowej oraz krótszych pobyków urlopowych: walory przyrodnicze, kulturowe i oferta imprez

Lokalna Strategia Rozwoju LGD „Wspólny Trakt” zawiera cele strategiczne wynikające z uwarunkowań i analizy SWOT. Ze względu na ochronę krajobrazu kulturowego najważniejsze są:

Cel 1 Wzmocnienie kapitału społecznego na rzecz rozwoju obszaru LGD „Wspólny Trakt” oraz cel szczegółowy: Zachowanie lokalnego dziedzictwa kulturowego.

W ramach tych celów mają być podjęte: Różnorodne działania na rzecz zachowania niematerialnego i materialnego dziedzictwa lokalnego, w tym ocalenie od zapomnienia i propagowanie tradycji, zwyczajów, lokalnej historii, m.in. poprzez remonty obiektów zabytkowych, organizację ponadlokalnych imprez, rozwój rękodzieła i tradycyjnych zawodów, konkursy, przeglądy kapel ludowych z terenu LGD, tworzenie izb pamięci itp.

Cel 4 Ochrona walorów środowiska obszaru LGD

LGD „Wspólny Trakt” realizuje międzynarodowy i krajowy projekt współpracy: ROWER+ w ramach rozwoju oferty rekreacyjnej i turystycznej. W 2019 r. były odnawiane oznakowania tras rowerowych oraz montowanie nowych tablic informacyjnych. Uczestniczy w takich wydarzeniach jak „Skaryszewskie Wstępy”

5. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO.

5.1 RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z DOKUMENTAMI WYKONANYMI NA POZIOMIE GMINY.

5.1.1. Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego zagospodarowania Miasta i Gminy Skaryszew, 1999/2000 r.

Na obszarze gminy Skaryszew obowiązuje studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta i gminy Skaryszew -uchwała Nr XIII/156/2000 Rady Miasta i Gminy Skaryszew z dnia 28 kwietnia 2000 roku zmienionym uchwałą nr XXX/296/2013 Rady Miejskiej w Skaryszewie z dnia 30 września 2013 w sprawie zmiany Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta i gminy Skaryszew

Dokument szczegółowo określa zasoby zabytkowe występujące na terenie gminy: obejmujące zabytki rejestrowe, zabytki techniki, cmentarze, kapliczki, układ przestrzenny Skaryszewa oraz stanowiska archeologiczne. Przedstawia też etapy rozwoju przestrzennego miasta Skaryszew: 1 etap- Skaryszew przedlokacyjny, 2 etap- od 1264 do 1809 r., 3 etap, XIX w, 4 etap- przebudowa miasta w 1 poł. XX w., 5 etap- zmiany struktury przestrzennej po zakończeniu II wojny światowej.

W kierunkach ochrony środowiska kulturowego określono:

- ochronę krajobrazu kulturowego zespołów sakralnych, parków wiejskich, miejsc pamięci narodowej, jak również harmonijne wpisywanie się w ten krajobraz z nową zabudową.
- współdziałanie władz samorządowych gminy oraz osób fizycznych i podmiotów gospodarczych w zakresie ochrony krajobrazu kulturowego, ochrony zabytków i kształtowania nowej zabudowy.
- utrzymywanie we właściwym stanie przez właścicieli i użytkowników obiektów kultury objętych ochroną prawną.
- wykonywanie, w porozumieniu ze służbami konserwatorskimi, wszelkich prac i robót w obiektach określonych decyzjami lub innymi dokumentami służb konserwatorskich jako zabytkowe.
- wykonywanie wszelkich prac ziemnych prowadzonych w rejonie określonych stanowisk archeologicznych w porozumieniu ze służbami konserwatorskimi. W przypadku okrycia przedmiotu posiadającego cechy zabytku wskazane jest zabezpieczenie terenu oraz poinformowanie Burmistrza i służb Konserwatora Zabytków.
- dbałość przez organy gminy o dobra kultury w obszarze gminy, podejmowanie działań ochronnych i zabezpieczających przed zniszczeniem obiektów zabytkowych w nagłych przypadkach oraz informowanie o takich przypadkach służb Konserwatora Zabytków.

- postulowane objęcie ochroną konserwatorską układu przestrzennego Skaryszewa, w tym zasady zagospodarowania na terenie w/w układu:
 - zachowanie elementów krystalizujących kompozycję centralnego układu urbanistycznego miasta poprzez utrzymanie historycznej sieci ulic wraz z zabudową w formie zwartych pierzei kwartałów z kalenicowym układem dachów dwuspadowych o nachyleniu około 30 stopni.
 - dopuszczenie do wymiany obecnej zabudowy parterowej w gabarycie dwóch kondygnacji. Celowe jest utrzymywanie bram przejazdowych w zabudowie zwartej.
 - nawiązywanie w proporcjach, formach i detalach architektonicznych do rozwiązań stosowanych w istniejących budynkach o charakterze zabytkowym poprzez stosowanie m.in. gzymsów między piętrowych i wieńczących, otworów obramowanych paskami o wertykalnym układzie z łukami odcinkowymi, o drobnych podziałach stolarki i elewacji tynkowanych.

Określono szanse:

- ukształtowana przestrzeń kulturowa miasta z zachowanym „zabytkowym układem urbanistycznym”, o unikalnych wartościach, postulowanym do objęcia strefą ścisłej ochrony konserwatorskiej.

5.1.2.Strategia Zrównoważonego Rozwoju Miasta i Gminy Skaryszew do 2020 r.

Podstawowym instrumentem w długookresowej i kompleksowej polityce rozwoju władz Miasta i Gminy Skaryszew, jest STRATEGIA ROZWOJU. Strategia rozwoju gminy jest dokumentem uchwalanym w celu określenia najważniejszych zamierzeń, osiąganych wspólnym wysiłkiem władz samorządowych, mieszkańców i podmiotów gospodarczych. Narzędziem realizacji strategii są głównie publiczne środki finansowe.

Głównym motywem sporządzenia w/w dokumentu była potrzeba stworzenia merytorycznych podstaw do prowadzenia długookresowej i kompleksowej polityki jej rozwoju zmierzającej m.in. do:

- ochrony cennych walorów i zasobów środowiska przyrodniczego oraz doprowadzenie jego stanu czystości do standardów Unii Europejskiej,
- ochrony walorów i zasobów dziedzictwa kulturowego,
- zasobność budżetu Miasta i Gminy Skaryszew oraz możliwości pozyskiwania dodatkowych zewnętrznych środków finansowych na realizację zadań gminnych ze źródeł krajowych i zagranicznych, w tym z Unii Europejskiej.

W wyniku analizy wewnętrznych uwarunkowań rozwoju Miasta i Gminy Skaryszew zorientowanej na jej własne zasoby (społeczne, gospodarcze, infrastrukturalne, przestrzenne, ekologiczne, finansowe) określono ich mocne i słabe strony (SWOT).

Za mocne strony uznano:

- Występowanie zabytków na terenie miasta i gminy:
 - Skaryszew – zespół kościelny (kościół parafialny pw. Św. Jakuba, kaplica, ogrodzenie cmentarne),
 - Maków – zespół dworski z okresu późnego klasycyzmu XVIII/XIX w. (dwór, spichlerz, lamus i gorzelnia wraz z otaczającym parkiem),
 - Odechów – kościół parafialny pw. Zwiastowania N.M.P.,
 - Gębarzów – park z przełomu XIX i XX w.
- Występowanie Obszaru Krajobrazu Chronionego „Iłża – Makowiec” o powierzchni 16,65 km², który odznacza się dużymi walorami przyrodniczymi i krajobrazowymi z cennymi kompleksami leśnymi, swobodnie rozproszonymi zadrzewieniami, doliną rzeki Modrzejowianki.
- Występowanie kompleksu leśnego „Makowiec” będącego lasem ochronnym (Las Gębarzewski i Las Sołtykowski), 14 użytków ekologicznych o łącznej powierzchni 13 ha, zlokalizowanych na terenie leśnym – nadleśnictwo Radom stanowiących cenne pozostałości ekosystemów mających znaczenie dla zachowania unikatowych zasobów genowych i typów środowisk.
- Organizacja tradycyjnych imprez: skaryszewski jarmark koński – tradycyjne „Wstępy”.
- Funkcjonowanie zespołu ludowego „Chomentowianki”.
- Korzystne dla rozwoju turystyki weekendowej, pobytów agroturystycznych, rekreacji ruchowej (biegi, piesze wycieczki, jazda na rowerze, jazda konna) walory środowiska przyrodniczego i dziedzictwa kulturowego.

Natomiast wśród słabych stron znalazły się:

- Niewystarczające środki finansowe na rewaloryzację zabytków.
- Brak właściwego wykorzystania istniejących zasobów zabytkowych.

- Brak środków na rewitalizację istniejącego układu urbanistycznego mogącego w przyszłości stać się atrakcją turystyczną Miasta i Gminy.
- Brak nowelizacji studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Miasta i Gminy Skaryszew.

Sformułowano misję rozwoju Miasta i Gminy Skaryszew:

MIASTO I GMINA SKARYSZEW TWORZY JAK NAJLEPSZE WARUNKI DO ZAMIESZKANIA, PROWADZENIA DZIAŁALNOŚCI GOSPODARCZEJ I ROZWOJU TURYSTYKI, ZGODNIE Z ZASADĄ ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU.

Niestety w dokumencie zabrakło wskazania działań mających na celu lepsze gospodarowanie zasobami zabytkowymi, pozyskiwanie funduszy na realizację prac przy zabytkach czy rewaloryzację elementów krajobrazu kulturowego gminy. Jedynie w jednym z kierunków działań zwrócono uwagę na potrzebę rewitalizacji obszaru gminy w powiązaniu z turystyką i rekreacją „Promocja walorów turystycznych, rekreacyjno-wypoczynkowych w powiązaniu z rewitalizacją obszaru Gminy. Utworzenie spójnego systemu informacji turystycznej (wspólnie z przedsiębiorcami)”. W innym kierunku działań również w ramach rozwoju turystyki wskazano na: potrzebę właściwego oznakowania miejsc atrakcyjnych turystycznie.

Więcej miejsca poświęcono zagadnieniom dotyczącym szeroko rozumianej kultury: wspieranie wszelkich form działalności kulturalnej mieszkańców, zespołów i stowarzyszeń, wyposażenie świetlic wiejskich i itp.

Natomiast poruszono w sposób szczegółowy kwestie ochrony środowiska przyrodniczego, w tym wskazano na konieczność ochrony przed zabudową i dewastacją terenów cennych przyrodniczo oraz zapewnienie prawidłowego funkcjonowania istniejących ekosystemów.

5.1.3. Program Rewitalizacji Miasta i Gminy Skaryszew do 2023.

Wśród głównych projektów rewitalizacyjnych, realizowanych od 2016 r. ważnym z punktu widzenia ochrony zabytków jest „Modernizacja budynków mieszkalnych, w tym zabytkowych, wraz z ich termomodernizacją”. Zakres zadania dotyczy wykonania pełnej modernizacji budynków (dachy, elewacje, stolarka okienna) wraz ze zmianą sposobu ogrzewania, przy czym wymiana w/w elementów powinna odbywać się w uzgodnieniu z urzędem konserwatorskim)obiekty znajdujące się w GEZ.

5.2. CHARAKTERYSTYKA ZASOBÓW I ANALIZA STANU DZIEDZICTWA ORAZ KRAJOBRAZU KULTUROWEGO MIASTA I GMINY SKARYSZEW.

5.2.1. Charakterystyka Miasta i Gminy Skaryszew.

Miasto i gmina Skaryszew położona jest w południowej części województwa mazowieckiego w powiecie radomskim. Sąsiaduje z gminami: Gózd, Iłża, Kowala, Radom, Wierzbica oraz Kazanów i Tczów w powiecie zwoleńskim. Powierzchnia gminy ma obszar 17 141 ha, a liczba ludności wynosi 14 708 osoby. Miasto i Gmina liczy 34 sołectwa. Miasto powiatowe Radom znajduje się w odległości 13 km, Warszawa ok. 130 km. Przez teren gminy przebiega droga krajowa nr 9 Radom-Rzeszów, droga wojewódzka nr 733 Tczów-Skaryszew-Kowala-Wolanów-Zakrzew oraz drogi powiatowe i gminne. Miasto i Gmina Skaryszew ma charakter typowo rolniczy, a miasto Skaryszew pełni w niej funkcję budownictwa mieszkaniowego, jak też funkcję usługową w zakresie obsługi rolnictwa, komunikacji i transportu. Użytki rolne stanowią 73 % , lasy ok. 19 % powierzchni ogólnej gminy.

Przyroda

Miasto i Gmina Skaryszew położona jest w obrębie Równiny Radomskiej, która jest denudowaną wysoczyzną polodowcową, dość płaską, o niewielkich spadkach, położoną na wysokości 150- 170 m n.p.m. Występują licznie wzniesienia i pagórki morenowe. Najwyższe jest wzniesienie na południe od Chomentowa o wysokości 227,5 m n.p.m. Teren gminy znajduje się w dorzeczu rzek: Iłżanki i Radomki, odwadnianych przez mniejsze rzeczki przepływające przez obszar gminy takie jak: Modrzejowianka, Kobylanka i Mucha. Na terytorium gminy, w jej południowo, zachodniej części występuje Obszar Krajobrazu Chronionego znany pod nazwą „Iłża-Makowiec”- 16,65 km². Obszar ten odznacza się bardzo dużymi walorami przyrodniczymi i krajobrazowymi, na które składają się niezwykle cenne pod kątem biocenotycznym kompleksy leśne, swobodnie rozproszone zadrzewienia, malownicza dolina rzeki Modrzejowianka ze stawami, oczkami wodnymi i ciekami oraz rozległymi połaciami łąk, wzbogaconą szuwarami czy zakrzywieniami z charakterystycznie ukształtowaną rzeźbą terenu. W obrębie gminy znajduje się 14 użytków ekologicznych o powierzchni ok. 13 ha na terenie leśnym -Nadleśnictwo Radom. Na północny – zachód od Skaryszewa znajduje się kompleks leśny „Makowiec”- będący lasem chronionym. Istotnymi elementami przyrodniczymi są parki zabytkowe w Gębarzewie i Makowie.

Turystyka

W obrębie Miasta i Gminy Skaryszew funkcjonuje rozbudowana sieć szlaków turystycznych

wraz z potrzebną infrastrukturą.

- Szlak św. Jakuba idący przez Skaryszew należy do Świętokrzyskiej Drogi Św. Jakuba, liczącej 294 km. Wiedzie przez Puszcze Kozienicką i Świętokrzyską. Prowadzi z Warszawy (od Katedry polowej WP) przez Czersk, Warkę, Świerże Górne, Mirzec, Bodzentyn, Wąchock, Święty Krzyż do Krakowa, a następnie do Wrocławia przez Niemcy, Francję, aż do grobu św. Jakuba w Santiago de Compostela. Szlak Św. Jakuba oznakowany jest strzałkami malowanymi żółtą farbą oraz stylizowaną białą muszlą św. Jakuba na niebieskim tle ze złotym Krzyżem Świętokrzyskim tzw. karawaką. Dodatkowo przy kościele w Skaryszewie został ustawiony drogowskaz, na którym znalazła się odległość do najbliższych ważnych szlaków oraz do Santiago de Compostela.

- W latach 2011- 2014 zrealizowano projekt „Rower” we współpracy Lokalnych Grup Działania „Wspólny Trakt” i „Na Piaskowcu”. Oznakowano ok. 275 km rowerowych szlaków turystycznych na obszarze gmin: Borkowice, Chlewiska, Jastrząb, Mirów, Orońsko, Szydłowiec oraz Kowala, Skaryszew, Wierzbica. Rozmieszczono tablice informacyjne i miejsca odpoczynkowe (ławki i stoliki) na trasie oznakowanych szlaków, a także wydano broszurę informacyjną oraz mapy szlaków rowerowych poszczególnych gmin. W Gminie Skaryszew szlaki prowadzą przez wiele miejscowości: miasto Skaryszew, Odechów, Gębarzów, Chomentów, Maków, Dzierzkówkę, Wólka Twarogowa. Obecnie w ramach projektu „Rower+” trwa odnowienie oznakowania tras rowerowych wytyczonych w poprzednich latach oraz montowanie tablic z mapą, opisem tras, hipsometrią, graficzną prezentacją rodzaju podłoża w polskiej i angielskiej wersji językowej.

Tablica informująca o szlakach rowerowych w gminie. Usytuowana przy Rynku w Skaryszewie

Drogowskaz turystyczny

- Ścieżka rowerowa Radom – Skaryszew otworzona została w 2017 r. Jest to 5-kilometrowy odcinek, wzdłuż drogi krajowej nr 9, który połączył Gminę Skaryszew z centrum Radomia.
- Ścieżka edukacyjna i gra terenowa „Skaryszewskie Anioły” ma na celu odkrycie na historie związane z lokalnym dziedzictwem przyrodniczym i kulturowym.

Jeden ze „Skaryszewskich Aniołów”.

- Ścieżka edukacyjno-historyczna w Makowcu. Ukazuje historię działań Armii Krajowej Podobwodu „Sabina – Sława” na tym terenie. Tworzy ją 10 tablic informacyjnych.

Na podstawie raportu o stanie Gminy Skaryszew 2018.

5.2.2. Rys historyczny Miasta i Gminy Skaryszew.

W okresie wczesnego średniowiecza teren gminy Skaryszew zlokalizowany był na pograniczu sandomiersko- mazowieckim. Pierwsze potwierdzone wzmianki źródłowe dotyczące samej miejscowości, związane są z rokiem 1198. W dokumencie przedstawiającym dzieje fundacji klasztoru Bożogrobców w Miechowie oraz jego uposażeń w Polsce odnotowano, iż komes Radosław Odrowąż prawdopodobnie w 1167 r., przekazał Skaryszew wraz z modrzewiowym kościołem, karczmą i targiem na własność klasztorowi miechowskiemu. W 2 połowie XII w. za sprawą immunitetu Kazimierza Sprawiedliwego miejscowość urosła do rangi osady targowej, co dało początek do powstania pierwszej gminy miejskiej, której poświadczenie istnienia przekazują dokumenty z roku 1228 i 1230. W XIII w. włości skaryszewskie były słynnym ośrodkiem gospodarczo-administracyjnym doby piastowskiej, gnębionym niestety przez najazdy tatarskie w latach 1241 i 1260. W 1264 r. książę małopolsko-sandomierski Bolesław V Wstydlivy nadał Skaryszewowi przywilej lokacyjny na prawie średzkim. W 1354 r. Kazimierz Wielki ponownie lokował miasto, wydając przy tym liczne przywileje obejmujące głównie posiadłości zakonne, w tym dobra należące do zakonu bożogrobców miechowskich.

W 1433 r. król Władysław Jagiełło potwierdził wcześniej wydane przywileje. Ponadto nadał dla miasta prawo odbywania targów w każdy czwartek i dwa jarmarki, w tym także targów końskich, które przetrwały swą tradycją do czasów dzisiejszych. W 1458 r. wybudowano miejską łaźnię. Wydany w 1473 r. przywilej Kazimierza Jagiellończyka dawał miastu prawo warzenia piwa dla okolicy i wyłączność szynkowania w mieście trunkami. Przywileje te pomogły zahamować negatywne skutki gospodarcze dla Skaryszewa ze względu na dominację prężnie rozwijających się ośrodków miejskich: Radomia, Iłży.

Przytaczając historię gminy, godnym odnotowania jest wzniesienie z fundacji Jana Długosza w latach 1459-1460, gotyckiego murowanego kościoła w Odechowie, jednej z najstarszych wsi w regionie radomskim. Pierwsza wzmianka o Odechowie pochodzi z 1228 r. W 1573 r. nadano wspomnianej miejscowości prawa miejskie z fundacji Andrzeja Ciołka.

W XV w. istniały wsie Gębarzów i Maków.

W 1 połowie XVII w. w Skaryszewie wybudowano ratusz (1618 r.) i szpital (1629 r.) uzupełniając w ten sposób typową zabudowę urbanistyczną ówczesnych miasteczek. W okresie „potopu szwedzkiego”, miejscowość została splądrowana i spalona przez wojska Karola X Gustawa. W tym samym czasie zniszczone zostały również zabudowania dworskie w Makowie. W latach 70-tych XVII w. nastąpił kolejny pożar w Skaryszewie, który negatywnie wpłynął na dalszy rozwój gospodarczy miasta jak i całej okolicy. Pod koniec wieku Skaryszew liczył tylko 363 mieszkańców. Wiek XVIII przyniósł ożywienie gospodarczo- społeczne. W 1701 r. została ukończona budowa nowego, murowanego kościoła, który stał się charakterystyczną budowlą kształtującą dominantę widokową miasta. Dziedzic dóbr skaryszewskich biskup Cieciszowski wprowadził ulgi gospodarcze i starał się o zwiększenie osadnictwa oraz sprowadzał rzemieślników. Pod koniec tego stulecia miasto liczyło blisko 700 mieszkańców, ponad 100 domów i kilka warsztatów rzemieślniczych. W 1795 r. tereny dzisiejszej gminy dostały się pod zwierzchność terytorialną zaboru austriackiego. W 1809 r. Skaryszew znajdował się w Księstwie Warszawskim, a od 1815 r. wszedł w granice Królestwa Kongresowego. Od 1837 r. administracyjnie podlegał guberni radomskiej. Był siedzibą gminy Bogusławice w powiecie radomskim. W 1 połowie XIX w. miasto liczyło 126 domów drewnianych i około 800 mieszkańców, podczas gdy w 2 połowie XIX w. liczba mieszkańców wzrosła do 1300, mimo negatywnych wydarzeń. W 1869 r. w ramach represji po powstaniu styczniowym Skaryszew utracił prawa miejskie i został włączony do gminy przemianowanej na Gminę Skaryszew. W końcu lat 80-tych XIX w. w miejscowości wybuchł duży pożar, który zniszczył większość drewnianej zabudowy. Z ogniowej pożogi udało się tylko uratować budowle kościelne oraz kilka zabudowań mieszkalnych. Po pożarowych zniszczeniach większość mieszkańców odbudowała domy już z cegły.

W 1922 r. Skaryszew odzyskał prawa miejskie stając się popularnym ośrodkiem rzemieślniczo-usługowo i handlowym. Tuż przed II wojną światową miejscowość liczyła 3129 mieszkańców. W latach 1945-1975 r. Skaryszew wszedł w skład województwa kieleckiego. Natomiast od 28 maja 1975 r. po reformie administracyjnej znalazł się w województwie radomskim. Od 1999 r. gmina i miasto Skaryszew należy administracyjnie do powiatu radomskiego w województwie mazowieckim.

5.2.3. Rozwój układu przestrzennego Skaryszewa.

Osadnictwo w rejonie Skaryszewa sięga starszej epoki kamienia, na co wskazują znaleziska archeologiczne. Jednakże wiadomo już z pewnością, że w XI w. istniała osada rolnicza na terenie dzisiejszego miasta, nad rzeką Kobylanką otoczona puszcą. Znajdowała się na trasie wędrówek handlowych z Małopolski na tereny Mazowsza. Kiedy ziemie te zostały włączone do państwa pierwszych Piastów Skaryszew prawdopodobnie był już znacznym ośrodkiem osadniczym, jednakże nie posiadał funkcji obronnych. W tym czasie Skaryszew był osadą otwartą o charakterze wiejskim, a od pocz. XII w. również targowym. W 2 poł. XIII w. Skaryszew posiadał tzw. wolność targową- jedno z najstarszych praw typu

lokacyjnego z własnym ośrodkiem sądowniczo- administracyjnym. Przy osadzie targowej został wzniesiony kościół i dom klasztorny. Rozplanowanie przedlokacyjnego Skaryszewa dotyczyło części dzisiejszego śródmieścia z rynkiem, a centrum osady stanowił podłużny plac (owalnica). Drewniany kościół usytuowany był w południowo- wschodniej części osady. Grodzisko z drewnianymi zabudowaniami (XIII w.) znajdowało się na północny- wschód od kościoła przy rzece. Teren wcześniejszej osady zlokalizowany był na północ od osady targowej. Dominantami założenia był kościół i grodzisko. W takim stanie Skaryszew funkcjonował do 1264 r., kiedy to Bolesław Wstydlivy lokował miasto Skaryszew na prawie średzkim. Lokacja objęła teren istniejącej osady targowej, nie zmieniając istniejącego rozplanowania. W kolejnych wiekach Skaryszew pełnił funkcje handlowo- rolnicze, przy czym od XVI w. szybko rozwijał się handel końmi. Przez Skaryszew przebiegał trakt handlowy małopolsko- litewski. W 1354 r. nastąpiło przeniesienie miasta na prawo magdeburskie, co spowodowało duże zmiany w układzie przestrzennym. Powstał układ urbanistyczny z rynkiem centralnym wyznaczonym na podstawie wcześniejszej sieci drożnej. Rynek usytuowany na wschód od wczesnośredniowiecznej osady targowej przylegał od zachodu do cmentarza przykościelnego kościoła skaryszewskiego. Pierzeja północna w stronę grodziska była otwarta. Cała zabudowa miasta była drewniana (ok. 100 domów) z „drewnianymi ulicami (dwoma lub trzema). Obszar lokacyjny Skaryszewa w XIV w. mógł sięgać ponad 10 ha.

W XVII w. w związku ze zmianą układu komunikacyjnego (tranzyt Łża- Radom) z rynku do traktu radomskiego oraz lokalizacją targowiska końskiego na północ od rynku w pobliżu grodziska. Podczas potopu Szwedzi spalili zabudowę miasta. W 2 poł. XVII w. utrwaliła się parcelacja działek z nieregularnym blokiem zachodnim i północnym o małych powierzchniach działek. W rynku zbudowano nowy drewniany ratusz w miejsce dawnego wzniesionego w 1618 r. Charakterystyczną cechą rozplanowania przestrzennego XVIII wiecznego miasta była otwartość miasta, brak szachownicowego układu, żywiołowy rozwój związany z samoistnym kształtowaniem się przestrzeni, siecią drożną i tradycjami targowymi. Zabudowa miejska skupiała się w obrębie rynku i bliskim jego sąsiedztwie z podłużnymi prostokątnymi działkami. Na północy rozciągały się dobra dworskie (wykorzystaniem dawnego gródka), na południu plebańskie. Najważniejsze role w mieście pełniły: wspomniany ratusz (z galeryjka lub podcieniami), karczma (z przelotową sienią) usytuowana przy pierzei zachodniej przy drodze prowadzonej na targowisko końskie oraz kościół parafialny. Zwarta zabudowa miejska składała się z niskich domów ustawionych kalenicowo, jak również szczytowo, z sieniami przejazdowymi. Domy kryte były dachami dwuspadowymi. Wznoszone były często na rzutach w kształcie litery L lub C. Taka zabudowa wskazywała na jej zagrodowy charakter. Na wygląd miasta miał duży wpływ zapewne właściciel miasta klasztor miechowski. Taki stan utrzymuje się do 1 ćw. XIX w. kiedy to w 1823 r. został opracowany projekt regulacji miasta przez inżyniera wojewódzkiego I. Ebertowskiego. Mimo, że nie został w pełni zrealizowany, jego rozwiązania wywarły znaczny wpływ na ukształtowanie miasta w XIX i XX w.

W 1827 r. zostały sporządzone mapy miasta z pomiarami przez geometrę Wincentego Jarockiego. Z pomiarów wynikało, że obszar zainteresowania miejskiego miał powierzchnię ok. 38 ha. Mimo utraty praw miejskich w 1869 r. Skaryszew rozwija się demograficznie i gospodarczo.

Na działania związane z porządkowaniem miejscowości miały wpływ powstałe: Komisja Miast od 1820 r. przy Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji, a po 1836 r. Sekcja Miast przy Komisji Spraw Wewnętrznych i Duchowych. W zakresie rozbudowy, planowania ulic, handlu miejskiego władze Skaryszewa korzystały z postanowień w/w organów centralnych. W ciągu XIX w. w Skaryszewie powstawało wiele nowych domów i budynków takich jak: cegielnia, jatki, browar. Ulice były brukowane i poszerzane. Choć istniały zakazy (ze względu na pożary) wystawiano nadal domy drewniane. Sporządzony plan Skaryszewa wg Ebertowskiego wskazywał na zmiany przestrzenne i urbanistyczne wobec rozplanowania XVIII- wiecznego. Wszystkie niemal domy ustawione były szczytami do ulic, na planie prostokąta. Tworzyły zwartą zabudowę z odstępami między domami służącymi jako przejazdy. Wszystkie budynki mieszkalne były drewniane. Usytuowanie kościoła i terenów plebańskich i dworskich nie uległy zmianom. Pewnym zmianom uległa sieć drożna z tendencją do prostowania ulic. Po pożarach w 1834 i 1874 r. powstawała nowa zabudowa, przeważnie kalenicowa z sieniami przejazdowymi. Projekt Ebertowskiego został jedynie w części zrealizowany i dotyczył targowiska i jego sąsiedztwa. Inne zmiany wprowadzano zgodnie z zatwierdzonym projektem przez Komisję Spraw Wewnętrznych i Policji: wyprostowania pierzei rynku, wyprostowanie i poszerzenie traktu radomskiego.

Regulacje powyższe zmieniły samoistne wielowiekowe rozplanowanie Skaryszewa, ale zachował się zasadniczy układ przestrzenny.

W 1899 r. pożar strawił drewnianą zabudowę Skaryszewa. Nowa była już w większości murowana, kalenicowa z sieniami przejazdowymi. W 1 poł. XX w. Skaryszew pręźnie się rozwijał, szybciej po odzyskaniu praw miejskich w 1925 r. Wprowadzano zmiany przestrzenne i komunikacyjne na podstawie regulacji XIX- wiecznych. Powstały nowe ulice od strony wschodniej z nowym placem targowym. Zachowała się dawna parcelacja działek. Krajobraz małomiasteczkowy Skaryszewa znany dzisiaj ukształtował się w tym okresie.

Po 1945 r. wybudowano wiele budynków odbiegających gabarytami i formą wśród zabudowy śródmieścia. Dużą zmianą było też przebiecie drogi krajowej przez Skaryszew, wzdłuż pierzei zachodniej rynku. Największym zagrożeniem dla historycznej zabudowy miasta są działania inwestycyjne z wykorzystaniem niewłaściwych technologii oraz materiałów (modernizacje).

5.2.4. Krajobraz kulturowy oraz charakterystyka zasobów dziedzictwa kulturowego Miasta i Gminy Skaryszew.

Wg ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. krajobrazem kulturowym jest przestrzeń historycznie ukształtowana w wyniku działalności człowieka, zawierającą wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze. Krajobraz kulturowy danego obszaru wpływa na wzrost tożsamości lokalnej i regionalnej oraz odzwierciedlają jego historię i związek działalności ludzkiej z przyrodą. Cechą krajobrazu kulturowego jest jego ciągła ewolucja. Pozytywnym przejawem dbania o krajobraz jest jego harmonijne kształtowanie zachowując najcenniejsze elementy: zabytki, tereny przyrodnicze, osie widokowe oraz umiejętne wkomponowywanie współczesnych realizacji. Zarządzanie krajobrazem nie powinno być przypadkowe, a planowe z uwzględnieniem profesjonalnie opracowanych miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, w których ograniczyć się rozproszoną zabudowę, zachować się tradycyjny układ pól, ochronę terenów cennych przyrodniczo oraz obiektów historycznych z wyeksponowaniem tych najwartościowszych np. poprzez nienaruszania ich historycznego otoczenia i wskazywania osi i przestrzeni widokowych oraz dostosowanie nowych inwestycji do charakteru gminy.

Krajobraz Odechowa z kapliczką późnogotycką i kościołem parafialnym w oddali.

Krajobraz Miasta i Gminy Skaryszew jest typowy dla Mazowsza i regionu radomskiego. Jest to krajobraz rolniczy, z kompleksami leśnym na południu gminy i północy. Charakteryzuje się płaskim ukształtowaniem terenu z niewielkimi wzniesieniami, poprzecinanego rzekami (Modrzejowianka, Kobylanka). Głównym elementem krajobrazu kulturowego jest miasteczko Skaryszew z historycznie ukształtowanym układem urbanistycznym i zachowaną w dużym stopniu historyczną zabudową śródmieścia w postaci niskich (głównie parterowych) domów, ustawionych pierzejowo i kalenicowo do ulicy z sieniami przejazdowymi. Większość z nich wzniesiona została na przełomie XIX i XX w. oraz w 1 poł. XX w. Najczęściej są to budynki murowane z cegły. Przedwojenne domy drewniane reprezentowane są nielicznie (najwięcej przy ul. Kardynała Wyszyńskiego). Najwartościowsza zabudowa małomiasteczkowa zachowała się w obrębie Rynku, przy ul. Kardynała Wyszyńskiego, ul. Partyzantów, ul. Mickiewicza, ul. Żeromskiego oraz ul. Targowej.

Drewniano-murowana zabudowa ulicy

Pierzejowa zabudowa ul. Targowej

Przykłady zabudowy przy ul. Sienkiewicza w Skaryszewie

Przykład domu pierzejowego z przejazdem bramnym przy Rynku w Skaryszewie

Parterowa, historyczna zabudowa ul. Żeromskiego w Skaryszewie

Domy z przejazdami bramnymi przy ul. Mickiewicza w Skaryszewie

Indywidualnie wśród historycznych domów mieszkalnych o zasadniczo jednolitym programie formalnym wyróżnia się murowany budynek zlokalizowany przy ul. Wyszyńskiego 46 z dekoracyjnie ukształtowaną lukarną i narożnym podcieniem filarowym.

Dom przy ul. Wyszyńskiego 46 w Skaryszewie

Dominantą i najcenniejszym zabytkiem nieruchomym jest barokowy kościół parafialny p.w. św. Jakuba w Skaryszewie posiadający duże wartości architektoniczne, historyczne i ekspozycyjne (widoczny z drogi krajowej nr 9 od strony Radomia). Kościół jest elementem zespołu kościelnego obejmującego oprócz świątyni: ogrodzenie z bramkami, budynek plebanii, dzwonnica oraz nagrobek na cmentarzu przykościelnym z 1853 r.

Kościół p.w. św. Jakuba w Skaryszewie. Widok od strony Rynku.

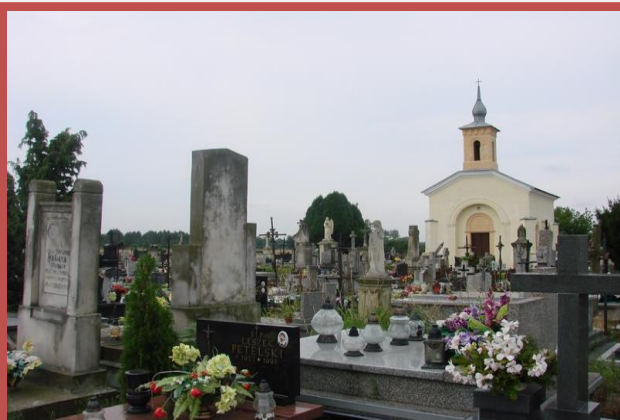

Plebania skaryszewska

Dzwonnica przy kościele
w Skaryszewie

W Skaryszewie zlokalizowany jest zabytkowy cmentarz rzymsko- katolicki, najstarszy w regionie radomskim (4 ćw. XVIII w.), z licznymi historycznymi nagrobkami oraz kaplicą cmentarną z XIX w. Zachowana nekropolia skaryszewska stanowi ważny – materialny i niematerialny – dokument dziejów miejscowości i parafii. Ponadto jest jedną z najstarszych w województwie mazowieckim.

Cmentarz parafialny w Skaryszewie

Zabytkowy nagrobek

W Skaryszewie istnieją dwa zewidencjonowane młyny murowane z cegły, nieotynkowane. Interesującym obiektem pod względem lokalizacji i architektury jest młyn

usytuowany w pierzei ulicy Żeromskiego (zlokalizowany w ten sposób w przestrzeni miejskiej młyn jest wyjątkiem w skali regionu radomskiego).

Młyn przy ul. Żeromskiego

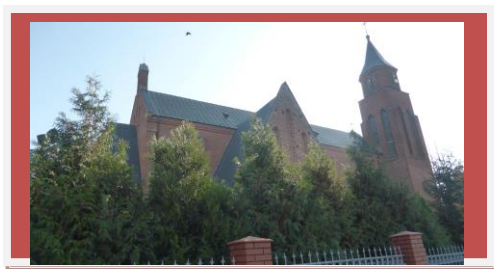
Młyn przy ul. Słowackiego

Dawny cmentarz żydowski położony jest na terenie zwanym "za górki". Prowadzi do niego droga do Bogusławic, a następnie droga polna. Cmentarz został założony po 1862 r. Po nekropolii nie pozostał żaden ślad. Kirkut ma powierzchnię 1,00 ha.

Teren po dawnym kirkucie przy ul. Błonie

Drugim, ważnym elementem krajobrazu kulturowego gminy jest miejscowość Odechów z dominującym kościołem parafialnym, gdzie zachowała się gotycka architektura (wraz z detalem architektonicznym), wpisana w nowszą świątynię neogotycką.

Oprócz kościoła w Odechowie znajduje się ceglana kapliczka pochodząca być może nawet z XV w. oraz cmentarz parafialny z 1 poł. XIX w. z zabytkowymi nagrobkami. Cmentarz zachował czytelny, historycznie ukształtowany układ przestrzenno- komunikacyjny.

Najstarsza część cmentarza parafialnego w Odechowie

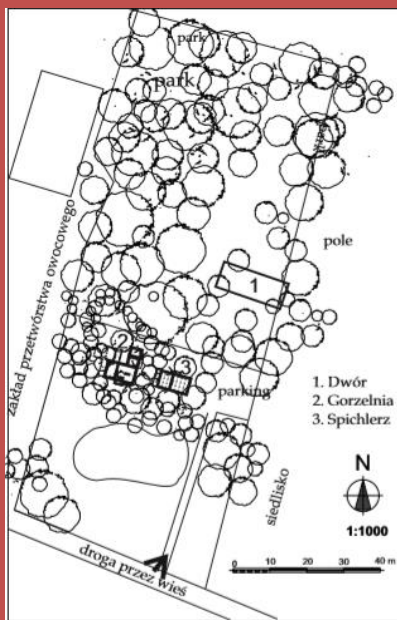
Kolejnym istotnym elementem przestrzennym jest zespół dworsko- folwarczny w Makowie, gdzie zachował się układ założenia zabytkowego, budynek dworu, budowle dworskie i folwarczne (w bardzo złym stanie) oraz park krajobrazowy.

Dwór w Makowie

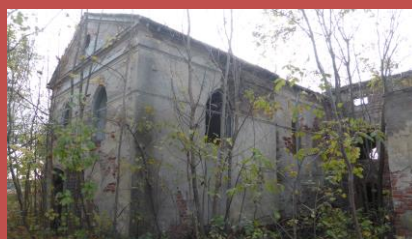
Spichlerz w Makowie.

Założenie dworsko-folwarczne w Makowie
/arch. Delegatura w Radomiu WUOZ w Warszawie/

Obora dworska w Makowie

Gorzelnia w Makowie

Na terenie gminy występują jeszcze dwa parki w Gębarzowie i Chomentowie. W pierwszym przypadku zachował się częściowo czytelny układ kompozycyjny założenia i budynki folwarczne. Na terenie parku zachowała się XIX-wieczna rzeźba św. Jana Nepomucena. Ten drugi pozostaje w formie resztówki.

Pozostałości parku w Chomentowie

Park i zabudowania folwarczne w Gębarzowie

Nepomucen w Gębarzowie

Dom drewniany nr 46w Zalesiu

Dom drewniany nr 2 w Wilcznie

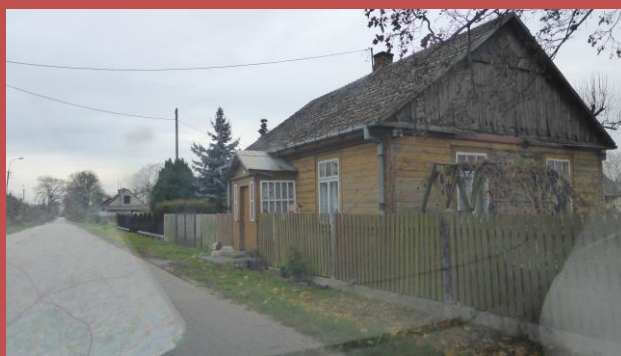
Wartościową grupą budynków wiejskich są zachowane w Anielinie, Modrzejowicach i Tomaszowie budynki gospodarcze: spichlerze, stodoły i oborostajnie. Występują budynki murowane z kamienia i cegły oraz drewniane (zwłaszcza spichlerze w konstrukcji wieńcowej).

Na terenie gminy zewidencjonowano wiele obiektów wiejskiego budownictwa drewnianego. Reprezentuje go kilkanaście obiektów, które zachowały się bez większych przekształceń. Są to głównie domy o rzucie prostokąta w konstrukcji wieńcowej, przykryte dachami dwuspadowymi, niektóre z gankami i okiennicami. Najwięcej zewidencjonowanych znajduje się w Tomaszowie, Modrzejowicach. Pozostałe w Bujaku, Wilcznie i Zalesiu. Przedstawiają przykład kultury materialnej związanej z dawną zabudową wiejską.

Na terenie gminy występuje wiele kapliczek, krzyży i figur przydrożnych. Obiekty tego typu są rozpowszechnionym elementem krajobrazu nie tylko regionu radomskiego, ale i przeważającej części kraju. Ich ustawianie wiązało się z lokalną tradycją oraz religijnym, duchowym doświadczeniem fundatorów katolickich. Powstawały na pamiątkę ważnych wydarzeń historycznych, sytuacji rodzinnych, z obawy przed chorobami czy wojnami. Miały charakter dziękczynny, suplikacyjny, a nawet odstraszaający. Najczęściej wybierano lokalizację w pobliżu świątyń, przy skrzyżowaniach, przy wjeździe do wsi, mostach, a bardziej osobiste przed domami. Najcenniejszym obiektem tego typu na terenie Miasta i Gminy Skaryszew jest ceglana kapliczka słupowa w Odechowie (możliwe, że wzniesiona nawet w XV w.). Pozostałe wykonano w 2 poł. XIX i 1 poł. XX w. Generalnie przeważa typ krzyża na cokole (m.in. krzyż w Bujaku, krzyż w Dzierzkówku Starym, oryginalny krzyż w Anielinie). Zewidencjonowano dwie figury: rzeźbę MB na cokole w Makowie św. Jana Nepomucena w Gębarzowie. Występują też dwie kapliczki kubaturowe (domkowa w Makowie i arkadowa w Chomentowie Puszczańskim).

Dom drewniany nr 23w Modrzejowicach

Dom drewniany nr 62 w Tomaszowie

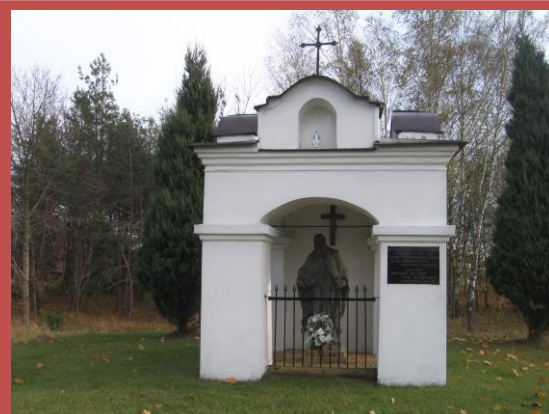
Krzyż w Dzierzkówku Starym /dot. odzyskania niepodległości
Przez Polskę/

Krzyż w Anielinie

Figura MB w Makowie

Kapliczka słupowa w Odechowie

Zweryfikowana gminna ewidencja zabytków nie jest zamknięta i może być zwiększana zgodnie z przepisami ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

5.3. ZABYTKI OBJĘTE PRAWNYMI FORMAMI OCHRONY.

Miejscowość	obiekt	nr rejestru zabytków
Gębarzów	Park podworski, XIX/XX w.	nr rej.: 341/A/86 z dn. 10.06.1986 r.
Chomentów	Park podworski, XVIII w.	nr rej.: 755 z dn. 19.12.1957 r.
Maków	Zespół dworski i folwarczny, XVIII/XIX w. - dwór - park - spichlerz - gorzelnia	nr rej.: 802/A/72 z dn. 28.10.1972 r. oraz 117/A/81 z dn. 07.07.1981 r.
Odechów	Kościół par. p.w. Zwiastowania NMP 1459- 60, 1911-13	nr rej. 454/A57 z dn. 28.02.1957 r., 384/A67 z dn. 21.06.1967 r. oraz 93/A/81 z dnia 15.03.1981 r.
Odechów	Cmentarz rzymsko- katolicki, z 1 poł. XIX w., zlokalizowany na działce nr ew. 443) obejmuje: układ przestrzenno – komunikacyjny oraz najcenniejsze nagrobki i płyty nagrobne sprzed 1950 r. wymienione w wykazie (31 pozycji) wraz z ich otoczeniem w promieniu 3 m	nr rej.: A-1328 z dn. 08.02.2016 r.
Skaryszew	Zespół kościoła p.w. św. Jakuba, 1691-1701 -kościół - cmentarz przykościelny - kaplica - ogrodzenie z bramkami	nr rej.:452/A/57 z dn. 28.02.1957 r., 385/A/67 z dn. 21.06.1967 r. oraz 148/A/82 z dn. 15.03.1982r.
Skaryszew	Cmentarz rzymsko- katolicki, z 4 ćw. XVIII w., zlokalizowany na działce nr ew. 779. Obejmuje: układ przestrzenno – komunikacyjny, budynek kaplicy rodziny Skorupskich oraz najcenniejsze nagrobki i płyty nagrobne wraz z ich otoczeniem w promieniu 3 m	nr rej.: A- 1275 z dn. 13.11.2014 r.

Gębarzów, park, XIX/XX w.

Park podworski w Gębarzowie został założony na przełomie XIX i XX w. Obecnie liczy 3, 5 ha. Zachował się wyraźnie układ parku z alejami. Dominującym drzewem liściastym jest grab pospolity. Licznie występuje też topola bujna. Z ciekawszych gatunków występują: platan, buk czerwony. Najstarsze drzewa mają powyżej 100 lat.

Chomentów, park, XVIII w.

Park zachował się szczątkowo o powierzchni ok. 2, 7 ha. Park założono w XIX w. W 1 poł. XX w. został przekształcony. Po 1945 r. majątek rozparcelowano. W budynku dworu, otoczonym przez park zlokalizowano szkołę. W 1960 r. zburzono stary dwór, wycięto większość drzew parkowych i rozpoczęto budowę nowej szkoły i boiska. Jeden ze stawów osuszono. Po tych przeobrażeniach pozostało kilkanaście drzew i dwa stawy.

Maków, zespół dworski i folwarczny, XVIII/XIX w.

Zespół składa się z rozległego parku, budynku dworu z oficyną. Na część folwarczną składają się: budynek dawnej gorzelni, spichlerza. Trzecim elementem była dawna kolonia domów robotniczych.

Dominantę stanowi budynek dworu w części dworskiej, a gorzelnia w części folwarcznej. Układ zespołu jest czytelny, zachowały się (spichlerz i gorzelnia w bardzo złym stanie technicznym, a lamusa jako przyziemne ruiny) główne elementy składowe.

Do 1830 r. wszystkie budynki zespołu wraz z dworem były drewniane. Po wydzierżawieniu w tym roku majątku przez Piotra Chojeckiego wzniesiono budynki murowane. Powstały murowany, klasycyzujący dwór, spichlerz, lamus i browar. Po 1835 r. ogrody dworskie zostały przekształcone w park angielski powiązany kompozycyjnie z dworem. W latach 1860-1898 rozbudowano dwór, nadano mu cechy neorenesansowe i połączono z sąsiednią oficyną, przekomponowano park oraz wzniesiono gorzelnię. W 1884 r. istniało na terenie zespołu 16 budynków murowanych i 13 drewnianych. Nie zachowały się drewniane budynki robotnicze wybudowane na pocz. XX w.

Obecnie budynek dworu posadowiony na rzucie w kształcie litery L. Jest parterowy a w części ryzalitowej piętrowy. Od zachodu część pierwotna, prostokątna z płytkimi ryzalitami od płn. i pld. Ryzality zwieńczone trójkątnymi szczytami, kryte dachem dwuspadowym. Od wschodu łącznik prostokątny z wieżą piętrową (trzykondygnacyjną) prostokątną, łączący dwór z parterową oficyną. Elewacje boniowane. Otwory okienne i drzwiowe posiadają dekoracyjne opaski i gzymsy nadokienne. Fryzy wieńczące udekorowane rozetkami. Szczyty ryzalitów udekorowane akroterionami.

Budynek dawnej gorzelni (2 poł. XIX w.) usytuowany jest na pld. zach. od dworu. Został wzniesiony na nieregularnym planie, z cegły, otynkowany. Przykryty dachami dwuspadowymi. Elewacja pld. 5-osiowa z umieszczonym centralnie kolumnowym portykiem

zwieńczonym trójkątnym szczytem. Otwory okienne od zachodu wysokie ostrołukowe, od wschodu mniejsze również ostrołukowe. Obok dworu jest najbardziej reprezentatywnym obiektem założenia.

Spichlerz usytuowany na wschód od gorzelni. został wzniesiony na rzucie prostokąta parterowy z cegły i otynkowany. Od frontu ganek dwukolumnowy z trójkątnym szczytem. Otwory okienne ostrołukowe. Przykryty dachem naczółkowym. Posiada kolebkowo sklepione piwnice.

Lamus został wykreślony z rejestru zabytków decyzją MKiDN z dnia 29.05.2019 r.

Odechów, kościół par. p.w. Zwiastowania NMP, XV w., 1911-1913

W latach 1459- 60 wzniesiono kościół murowany w miejsce wcześniejszego, drewnianego. Był orientowany, z cegły, nietynkowany i oszkarpowany. Część cokołową wieńczył ceglany fryz ze skośnie kładzionych cegieł; pod dachem wykonany był ceglany, profilowany gzyms. Wysoki, trójkątny szczyt zachodniej fasady (ceglany w ciosowej opasce) zdobiło pięć ostrołukowych wnęk. Pod nimi znajdowało się okrągłe okno doświetlające chór muzyczny, a na poziomie terenu – kamienny, ostro-łukowy portal wejścia głównego. Szczyt prezbiterium – niższy i węższy – miał tylko trzy wnęki, a niżej okno zamknięte ostrołukiem. Kościół przykryto dwuspadowym dachem. Składał się z prostokątnej nawy, węższego od niej (i niższego) prezbiterium oraz przybudowanej do jego północnej ściany zakrystii. Wnętrza przykryto stropami. Zakrystię przesklepiono kolebką z lunetami.

W latach 1911-13 świątynia została przebudowana w stylu neogotyckim, a autorem projektu był radomsko-warszawski architekt, Zygmunt Słomiński. Wyburzył on wschodnią część nawy i zachodnią część prezbiterium gotyckiego kościółka, resztę zabytkowej budowli pozostawiając w charakterze transeptu. Od południa dostawił neogotycki, bazylikowy korpus oraz wieżę, a od północy nowe prezbiterium. Ze starego obiektu wykorzystano także dwa kamienne portale – ostrołukowe, profilowane – przenosząc je do nowego przedsionka przy zakrystii oraz do wieży.

Odechów, cmentarz parafialny, 1 poł. XIX w.

Cmentarz grzebalny w Odechowie został założony w 1 poł. XIX w. Znajduje się ok. 1 km na południe od kościoła parafialnego przy drodze Odechów- Niedarczów. Nekropolia posiada kształt nieregularnego wieloboku. Układ komunikacyjny jest obwodnicowo-krzyżowy. Cmentarz od strony północno- wschodniej ogrodzony jest współczesnym murem z bloczków betonowych, z pozostałych stron prostym, niskim murem ceglano- kamiennym z 1 poł. XX w. Nie występuje dawny drzewostan. Na terenie cmentarza zachowało się wiele cennych nagrobków. Prezentują różne typy: krzyż na cokole, płyta nagrobna, kolumna na cokole, stela, obelisk na cokole, krzyż na skałkach, kapliczka, pień drzewa. Wykonane zostały głównie z piaskowca. Występują też elementy żeliwne. Na dwóch nagrobkach widnieją nazwiska znanych kamieniarzy radomskich, działających w 1 poł. XX w.: L. Staniszewski z

Radomia i F. Smerdzyński z Radomia. Najstarsze, orientowane nagrobki pochodzą z 2 poł. XIX w. Usytuowane są w części zachodniej cmentarza. Pod względem artystycznym szczególnie interesującymi obiektami są: nagrobek ks. Krukowskiego w formie złamanej kolumny na cokole, nagrobek Jana Mulika z 1 ćw. XX w. w formie kapliczki, nagrobek Eleonory i Wacława Wójcickich z 1 ćw. XX w. w formie krzyża na skałce z bogatą i oryginalną dekoracją, nagrobek Franciszka Oko z 1 ćw. XX w. przedstawiający figurkę dziecka na cokole. Pomniki nagrobne upamiętniają m.in.: właścicieli ziemskich (Antoniego Krukowskiego- właściciela Grabiny, Florentyna Olszowskiego- właściciela dóbr Kopiec i Woli Wrzeszczowskiej, Lucjana Olszowskiego- właściciela dóbr Tynica, Ksawerego Olszowskiego- właściciela dóbr Zakrzówek), urzędników (Kajetana Sokołowskiego- radcy Dyrekcji Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego i właściciela dóbr Klonowiec oraz Koracz), księży odechowskich (ks. Pawła Grymuzińskiego, ks. Antoniego Słapczyńskiego).

(uzasadnienie wpisu do rejestru zabytków)

Skaryszew, zespół kościoła p.w. św. Jakuba, 1691- 1701

Obecny kościół barokowy został wzniesiony w latach 1691- 1701, konsekrowany 24 października 1724 r. Odnawiany w 1761 r., 1889 r. i ok. 1920 r. Po 1930 r. wykonano sygnaturkę na kościele. W latach 1949- 52 za ks. Stefana Walerego Świątlickiego została dobudowana nowa kaplica oraz zakrystia. W tym czasie obok kościoła wzniesiono również salę katechetyczną i kaplicę przedpogrzebową. Obecnie prowadzone są kompleksowe prace remontowe.

Kościół jest orientowany murowany, tynkowany. Nawa jest czteroprzęsłowa, prezbiterium równe nawie szerokością i wysokością, dwuprzęsłowe, zamknięte półkoliście. Od ptn. przy prezbiterium zlokalizowana jest dawna zakrystia, od południa nowa zakrystia i nowa kaplica. Z tej samej strony przy nawie znajduje się kaplica na rzucie kwadratu, nakryta kopułą na pendentywach z latarnią. Wewnątrz naroża są opilastrowane. Kopuła jest polichromowana. Od pld. znajduje się kruchta z barokowym szczytem. Elewacje oplastrowane. Występuje detal architektoniczny w postaci trzech portali barokowych z piaskowca. Wnętrze rozczłonkowane pilastrami z belkowaniem. Występują sklepienia kolebkowe z lunetami na gurtach z dekoracją stiukową, chór drewniany.

Cmentarz przykościelny usytuowany na rzucie prostokąta, otoczony murem wzniesionym po 1781 r., staraniem ks. J. Czaplińskiego. Jest ceglany, otynkowany z odcinkowo przesklepionymi wnękami oraz bramkami w narożach od wschodu i kostnicą i składzikiem od zachodu.

Kościół p.w. św. Jakuba w Skaryszewie w 1968 r.
/archiwum Delegatury w Radomiu WUOZ w Warszawie/

Skaryszew, cmentarz parafialny, 4 ćw. XVIII w.

Cmentarz parafialny (polowy) w Skaryszewie został założony w 1798 r. staraniem ks. Jana Kantego Poznańskiego, ówczesnego proboszcza skaryszewskiego. Po 1840 r. obszar grzebalny powiększono. Ks. Jacek Gajewicz częściowo ogrodził cmentarz prostym murem z czerwonej cegły oraz wznosił budynek kołnierza, obecnie nie zachowany. Proboszcz ten spoczął w kaplicy grobowej wzniesionej po 1852 r. – również już nieistniejącej. W 1855 r. wybudowano w centralnym punkcie kaplicę dla rodziny Skorupskich, właścicieli Makowa. Na przełomie XIX i XX w. dokończono budowę muru ogrodzenia oraz wytyczono główne aleje. Następnie w 2 ćw. XX w. za probostwa ks. dr. W. Kosińskiego do starego cmentarza dołączono nowy teren od strony północnej. W ten sposób skaryszewska nekropolia uzyskała obecny kształt i wielkość (ok. 2,5 ha). W 1937 r. uporządkowano i uregulowano alejki z podziałem na kwatery w starszej części nekropolii, a po 1965 r. w nowej. Cmentarz grzebalny w Skaryszewie usytuowany jest w zachodniej części miejscowości poza zawartą zabudową, ok. 1 km od kościoła parafialnego p.w. św. Jakuba. Układ przestrzenno-komunikacyjny jest czytelny, charakterystyczny: obwodnicowy z nieregularną częścią środkową łączącą starszy i nowszy obszar cmentarza, ukazujący etapy rozwoju nekropolii. W najstarszej części cmentarza centralnie usytuowana jest kaplica rodziny Skorupskich. Odznacza się oryginalnym zastosowaniem detalu i form eklektycznych. Stanowi dominantę nekropolii skaryszewskiej. Jest to budynek jednokondygnacyjny, jednoprzestrzenny, murowany z cegły, otynkowany, na planie prostokąta z trójbocznym niższym prezbiterium, przykryty dachami wielopołaciowymi. Elewacje są wsparte szkarpami, artykułowane otworami okiennymi dekoracyjnie obramionymi i obwiedzione wydatnym gzymsem. Od wschodu znajduje się reprezentacyjne wejście do kaplicy. Portal z profilowaną archiwoltą został umieszczony we wnęcie arkadowej. Fasada posiada ścięty szczyt o wykroju trapezu. Kaplicę ponad szczytem wieńczy prostokątna wieżyczka na sygnaturkę. Wnętrze jest sklepione kolebkowo. Posiada kryptę. Cmentarz ogrodzony jest niskim, prostym, niejednorodnym murem ceglany w części przemurowanym. Nie zachowała się zieleń cmentarna. Na cmentarzu znajduje się wiele cennych pod względem historycznym i artystycznym nagrobków wolnostojących, grobowców i płyt nagrobnych. Pochodzą z XIX w. i poł. XX w. Charakteryzują się znaczną różnorodnością typów i form: krzyż na cokole, krzyż na skałce, stela, obelisk na cokole, baldachim, figura na cokole, urna na cokole, arkada. Pod

względem stylistycznym występują nagrobki klasycystyczne, historyzujące, nawiązujące do symbolizmu i modernistyczne. W sumie zewidencjonowano 70 zabytkowych nagrobków. Najstarszymi obiektami są: nagrobek Barbary z Morzow Pieniążkowej, dziedziczki dóbr Bogusławice z 1 ćw. XIX w., nagrobek Maryanny Skorupskiej z 2 ćw. XIX w., nagrobek Grzegorza i Elżbiety Jużyńskich z 2 ćw. XIX w. płyta nagrobna Kazimiery Wójcickiej z 1 poł. XIX w. Większość XIX-wiecznych nagrobków jest orientowana. Dominują nagrobki wykonane w piaskowcu. W kilku przypadkach występuje żeliwo i marmur. Wykonawcami wielu historycznych nagrobków byli radomscy kamieniarze (J i L. Staniszewscy, F. Hebdzyński). Na jednym z grobowców występuje inskrypcja kamieniarza, pochodzącego z Orłowa w gminie Jastrząb. Wśród pochowanych znajdują się osoby zasłużone dla Skaryszewa: właściciele okolicznych dóbr, urzędnicy, żołnierze i księża.

Zgodnie z art. 36 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z 23 lipca 2003 r. pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków wymaga:

- 1) prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru;
- 2) wykonywanie robót budowlanych w otoczeniu zabytku;
- 3) prowadzenie badań konserwatorskich zabytku wpisanego do rejestru;
- 4) prowadzenie badań architektonicznych zabytku wpisanego do rejestru;
- 5) prowadzenie badań archeologicznych;
- 6) przemieszczanie zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;
- 7) trwałe przeniesienie zabytku ruchomego wpisanego do rejestru, z naruszeniem ustalonego tradycją wystroju wnętrza, w którym zabytek ten się znajduje;
- 8) dokonywanie podziału zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;
- 9) zmiana przeznaczenia zabytku wpisanego do rejestru lub sposobu korzystania z tego zabytku;
- 10) umieszczanie na zabytku wpisanym do rejestru: urządzeń technicznych, tablic reklamowych lub urządzeń reklamowych w rozumieniu art. 2 pkt 16b i 16c ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. 2018 poz. 1945) oraz napisów, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1;
- 11) podejmowanie innych działań, które mogłyby prowadzić do naruszenia substancji lub zmiany wyglądu zabytku wpisanego do rejestru, z wyłączeniem działań polegających na

usuwaniu drzew lub krzewów z terenu nie ruchomości lub jej części niebędącej wpisanym do rejestru parkiem, ogrodem albo inną formą zaprojektowanej zieleni.

12) poszukiwanie ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych, w tym zabytków archeologicznych, przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania.

Przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa można prowadzić:

- 1) prace konserwatorskie,
- 2) prace restauratorskie,
- 3) badania konserwatorskie

– na podstawie pozwolenia wydanego przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

Zabytek nieruchomy wpisuje się do rejestru zabytków (art. 9 ust. 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami) na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków, z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego, lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy.

Od stycznia 2018 r. obowiązują przepisy dot. kar administracyjnych. Właścicielowi, który nie powiadomił ministra kultury albo wojewódzkiego konserwatora zabytków o uszkodzeniu, zniszczeniu, zaginięciu lub kradzieży zabytku (znajdującego się na Liście Skarbów Dziedzictwa lub wpisanego do rejestru zabytków) nie później niż w terminie 14 dni od dowiedzenia się o tym zdarzeniu. Taką samą karę przewidziano wobec osób, które uniemożliwiają lub utrudniają dostęp do zabytku organowi ochrony zabytków, wykonującemu uprawnienia wynikające z ustawy.

Kary w wysokości od 500 do 500 000 zł grożą z kolei m.in. za prowadzenie bez pozwolenia albo niezgodnie z zakresem lub warunkami określonymi w pozwoleniu na prace konserwatorskie, restauratorskie lub badania konserwatorskie, roboty budowlane i badania archeologiczne w otoczeniu zabytku /zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, rozdział 10a/.

5.4. ZABYTKI RUCHOME.

Zabytkiem ruchomym jest rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową (art. 3 ustawa z 23 lipca 2003 r. (tekst jednolity: Dz. U. 2014 r., poz. 1446).

Na podstawie art. 10 ust. 1 o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami do rejestru wpisuje się zabytek ruchomy na podstawie decyzji wydanej przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na wniosek właściciela zabytku ruchomego. Po uprawomocnieniu się decyzji nadawany jest numer rejestru z literą „B”.

Odechów

Wyposażenie zabytkowe kościoła parafialnego p.w. Zwiastowania NMP - nr rej. 153/B/96 z 29.08.1996 r.

Wpisanych zostało **16** zabytków ruchomych wchodzących w skład wystroju i wyposażenia kościoła. Cenne są detale architektoniczne związane z kościołem gotyckim: trzy portale z XV w., fryz ceglany, inskrypcje na elewacji dawnego prezbiterium. Z tego okresu pochodzi również zachowana kamienna chrzcielnica z maswerkowym ornamentem. Poza tym w kościele znajdują się cenne XVII/XVIII- wieczne zabytki (płaskorzeźba, „Ukrzyżowanie Chrystusa”, belka z herbami z 1601 r.). Wewnątrz kościoła występują również tablice epitafijne z XIX/XX w.

Wnętrze kościoła w Odechowie

Chrzcielnica gotycka
w Odechowie

Kapliczka (gotycka)

nr rej. 17/B/82 z 20.08.1982 r.

Wzniesiona z cegły „palcówki” w formie czworobocznego słupa. W jednej z wnęk zachowała się płaskorzeźba kamienna „Pasja”. Obiekt jest jednym z unikatowych zabytków murowanych w typie ceglanej kapliczki słupowej. Wstępnie datowany jest na XV-XVI w. z kapliczka ta wiąże się dużo przekazów ustnych i legend.

Skaryszew

Wyposażenie zabytkowe kościoła parafialnego p.w. św. Jakuba w Skaryszewie
Nr rej. 117/B/95 z 10.05.1995 r. oraz nr rej. 118/B/95 z 29.05.1995 r.

Kościół w Skaryszewie posiada bogaty wystrój i wyposażenie, na które składa się **135** zabytków ruchomych wpisanych do rejestru zabytków. Przede wszystkim wrażenie robi, jednolite pod względem stylowym, wnętrze kościoła. Składają się na to barokowe ołtarze, ambona, stalle- o bogatej snycerce, obrazy ołtarzowe i ścienne, polichromie późnobarokowe, belka łuku tęczowego z grupą Ukrzyżowanie, chór muzyczny, kropielnice, misa chrzcielna.

Wnętrze kościoła w Skaryszewie

Chór kościoła w Skaryszewie

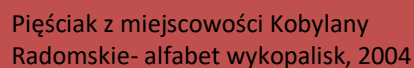
Stalle z kościoła w Skaryszewie

Wykazy zabytków ruchomych są udostępniane jedynie w siedzibie Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków Delegatura w Radomiu po złożeniu stosownego wniosku.

5.5. ZABYTKI ARCHEOLOGICZNE.

Stanowiska archeologiczne na terenie Miasta i Gminy Skaryszew prezentują przekrój niemal wszystkich okresów chronologicznych, począwszy od epoki kamienia (paleolit, mezolit, neolit), epokę brązu, żelaza i wpływów rzymskich. Kończąc na okresie średniowiecza i czasach nowożytnych (**patrz aneks 2**). Do stanowisk posiadających dużą wartość poznawczą, prezentujących wspomniane wyżej epoki dziejowe należą: (Chomętów-Socha stan.1, Dzierzków Nowy stan.2- kultura przeworska, Gębarzew – Nowa Wieś, stan.4,7, Grabina, stan.1, Janów Chomentowski, stan.1, Kobylany stan.3 - kultura prądnicka, Kobylany stan.1,2, Magierów stan.4, Makowiec, stan.3,14, Maków, stan.1,2,3,4, Modrzejowice Góry stan.1, Nowy Maków stan.1, Odechowiec, stan.1 i 3, Sołyków stan.1,3,6 Skaryszew, stan.4,12, Wilczna stan.1).

Z literatury przedmiotu znane jest stanowisko paleolityczne związane z kulturą prądnicką z miejscowości Kobylany. Z tego terenu pochodzi zachowany w bardzo dobrym stanie egzemplarz pięściaka, przechowywany obecnie w Dziale Archeologii Muzeum im. Jacka Malczewskiego w Radomiu. Zabytek ten został odkryty przypadkowo w latach 50-tych XX w. Wspomniane narzędzie wykonane jest techniką rdzeniowania z krzemienia kredowego (bałtyckiego) w kształcie zbliżonym do trójkąta. Pokryte jest patyną o kolorze rudawym i żółto-oliwkowym. Datowane wstępnie na okres środkowego paleolitu. Ramy chronologiczne mieszczą się w ostatniej fazie ostatniego okresu lodowego.

[illegible]

Grodzisko w Skaryszewie na podstawie fragmentu *Planu Miasta Skaryszew* z 1762r.
pochodzącego ze zbiorów Muzeum Narodowego w Warszawie, Oddział w Nieborowie
Radom – korzenie miasta i regionu, 2010

Prawdopodobnie już na początku XIX w. rozpoczęto sukcesywne jego niszczenie i degradację poprzez rozkopywanie jego ziemnego nasypu.

Okres funkcjonowania grodziska zamyka się w ramach chronologicznych od 2 poł. XIII w. do XIV w. Z osadnictwem średniowiecznym na obszarze Skaryszewa można łączyć stanowiska takie jak Skaryszew stan.10 (osada późnośredniowieczna), Skaryszew stan.12 (osada wczesnośredniowieczna), Skaryszew stan.14 (osada wczesnośredniowieczna XI/XII-XIII w.)

W dalszym ciągu największym zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych występujących na obszarze gminy Skaryszew stanowi działalność człowieka dotycząca zabudowy siedliskowej. W mniejszym stopniu w odniesieniu do ostatnich kilku lat związanej z działalnością rolniczą. Innym zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych jest działalność detektorystów oraz tzw. „poszukiwaczy skarbów” choć zaostrenie w ostatnim czasie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami dotycząca tej kwestii zdecydowanie osłabiła ich działania. Należy mimo wszystko podkreślić, iż ich proceder wywiera nadal ogromny, negatywny wpływ na obiekty zabytkowe, powodując spustoszenie wśród nawarstwień kulturowych danego stanowiska jak również pozbawiając ewentualnych badaczy zabytków, mogących wyjaśniać np. datowanie stanowiska archeologicznego. Innym problemem, a zarazem zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych i zalegających tam warstw kulturowych, obiektów archeologicznych oraz wszelkich pozostałości pradziejowej egzystencji człowieka, są wspomniane we wcześniejszych programach opieki nad zabytkami, duże inwestycje liniowe (sieci gazociągowe, wodociągowe i kanalizacyjne). Przedsięwzięcia takie stanowią zagrożenie dla archeologicznego dziedzictwa kulturowego ale równocześnie stwarzają szansę na lepsze rozpoznanie, dzięki ratowniczym badaniom archeologicznym, pradziejów danego regionu i niejednokrotnie prowadzą do znacznego podniesienia jego walorów turystycznych dzięki randze dokonanych odkryć. Ważne jest aby wszelkie planowane inwestycje liniowe związane z szerokim zakresem prac ziemnych poprzedzić weryfikacyjnymi archeologicznymi badaniami powierzchniowymi. Konieczność ta jest spowodowana długim czasem jaki minął od przeprowadzenia poprzednich tego typu badań prowadzonych w ramach programu Archeologiczne Zdjęcie Polski. W związku z czym wiele danych dotyczących stanowisk archeologicznych zlokalizowanych w obrębie gminy Skaryszew mogło ulec zmianie, na skutek działalności człowieka oraz sił natury powodujących ich ciągłe przeobrażenia

5.6. ZABYTKI MUZEALNE.

Miasto i Gmina Skaryszew nie posiada na swoim obszarze placówki kultury o charakterze muzealnym. Obiekty muzealne pochodzące z terenu gminy, znajdują się aktualnie w

zbiorach Muzeum Wsi Radomskiej w Radomiu. Są to obiekty architektury drewnianej tj. chałupa z Chomentowa czy stodoła ze Skaryszewa.

Chałupa z Chomentowa (Fot. Andrzej Żytnicki)

Stodoła ze Skaryszewa (Fot. Andrzej Żytnicki)

Pozostałe zabytki z tego obszaru znajdują się w zbiorach Muzeum im. Jacka Malczewskiego w Radomiu oraz Muzeum Regionalnym w Iłży , dotyczy to przede wszystkim artefaktów archeologicznych.

5.7. DZIEDZICTWO NIEMATERIALNE.

Termin dziedzictwa niematerialnego według definicji przyjętej przez organizację UNESCO w Konwencji z 2003 r. (organizacji, której podstawowym celem jest wspieranie współpracy międzynarodowej w dziedzinie kultury, sztuki i nauki) określa spuściznę tą jako różnego rodzaju:

- tradycje i przekazy ustne przenoszące wiedzę i tworzące pamięć zbiorową.
- zwyczaje, rytuały i obrzędy świąteczne potwierdzające tożsamość społeczną i kulturową osób, które je kultywują
- umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym (rzemiosło i rękodzielnictwo)
- wiedzę i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata.

Tradycję ludową i kulinarną promuje zespół ludowy „Chomentowianki”, założony w 1986 r. Zgromadził bogaty repertuar, teksty piosenek, przyśpiewek czy obrzędów. Ważną rolę w aktywności zespołu zajmuje promocja regionalnej kuchni. Znane są powszechnie „chomentowskie” pierogi z wody, pierogi pieczone, zawijoki czy kapusta z grochem.

Corocznym wydarzeniem w gminie są „Wstępy”- Skaryszewski Jarmark Koński. Są to najstarsze targi końskie w Europie. Od 1433 r. zawsze w pierwszy, czyli wstępny, poniedziałek po środzie popielcowej rozpoczynają się w Skaryszewie dwudniowe targi końskie. Przywilej ich organizowania nadał król Władysław Jagiełło, a związane to było z oddaniem koni polskiemu rycerstwu wyruszającemu Nawojkę z krzyżakami.

Wstępy w Skaryszewie WWW.skaryszew.pl

5.8. NAJWAŻNIEJSZE MIEJSCA PAMIĘCI NARODOWEJ.

Zgodnie z art. 6 ust. 1 pkt 1h ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2020, poz. 282, z późn. zm.) podlegają miejsca upamiętniające wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

Miejscem Pamięci Narodowej może być:

1/ grób lub cmentarz wojenny

2/ nieruchomość lub obiekt budowlany albo jego pozostałości, upamiętniające postaci lub wydarzenia znaczące dla Narodu i Państwa Polskiego, a w szczególności pomnik, krzyż przydrożny, kapliczka, kopiec;

3) inny obiekt lub przedmiot związany z wydarzeniami lub postaciami znaczącymi dla dziedzictwa Narodu i Państwa Polskiego, a w szczególności tablica pamiątkowa.

W 2016 r. zlikwidowano Radę Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa. Jej kompetencje przejął Instytut Pamięci Narodowej- Biuro Upamiętniania Walk i Męczeństwa

Zadania biura polegają na:

- inicjowaniu opieki nad miejscami walk i męczeństwa oraz trwałego upamiętniania faktów, wydarzeń i postaci związanych z tymi miejscami;
- współdziałaniu w organizowaniu obchodów, uroczystości, przedsięwzięć wydawniczych i wystawienniczych;
- ocenianiu stanu opieki nad miejscami i trwałymi obiektami pamięci narodowej, w szczególności nad grobami i cmentarzami wojennymi oraz walk narodowowyzwoleńczych i cmentarzami ofiar totalitarnego terroru;
- opiniowaniu pod względem historycznym wniosków o trwałe upamiętnienie miejsc i wydarzeń historycznych;
- współdziałaniu ze środowiskami i organizacjami emigracyjnymi i polonijnymi oraz polskimi poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej, w sprawowaniu opieki nad miejscami walk i męczeństwa Narodu Polskiego za granicą.

Rada do Spraw Muzeów i Miejsc Pamięci Narodowej działa na podstawie art. 7 ustawy z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz. U. z 2017 r. poz. 972).

Rada do Spraw Muzeów i Miejsc Pamięci Narodowej jest organem opiniodawczo-doradczym ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego w sprawach zarządzania, finansowania oraz polityki kulturalnej w zakresie muzealnictwa oraz spraw związanych z miejscami pamięci narodowej, w tym pomnikami zagłady.

Wojewoda wydaje zezwolenie na remonty i stawienie nowych nagrobków na grobach wojennych w trybie art. 5 ustawy z dnia 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych (Dz. U. 2017, poz. 681).

Najważniejsze miejsca pamięci narodowej w Mieście i Gminie Skaryszew:

1/ Edwardów – upamiętnia miejsce rozstrzelania partyzantów we wsi Edwardów, zlokalizowany przy drodze lokalnej.

2/ Makowiec – upamiętnia walki partyzantów pod dowództwem komendanta PPLK Zygmunta Żywickiego „Wujka”, „Kostura” żołnierzy AK podobowodu Skaryszew „Sabina”,

„Sława” z siedzibą w Makowcu pod dowództwem kpt. Franciszka Chojnackiego „Zawieruchy”- zlokalizowany przy drodze krajowej nr 9 Radom Rzeszów – powstał w 2006 r.

3/ Makowiec – upamiętniający zrzut broni , amunicji i sprzętu wojskowego dla Podobwodu AK krypt. „Sabina Sława” Skaryszew na zrzutowisko „KONWALIA”, odsłonięty w 100-lecie Odzyskania Niepodległości przez Polskę

<https://www.parafia-wojskowa-radom.pl/czesc-i-chwala-bohaterom/>

4/ Odechów – upamiętnia żołnierzy AK- zlokalizowany przy kościele parafialnym - powstał w 1999 r.

5/ Podsuliszka – upamiętnia rozstrzelanie 21 mieszkańców wsi Podsuliszka- zlokalizowany przy drodze asfaltowej wiodącej od strony Modrzejowic do wsi Podsuliszka około 2 km od drogi krajowej Radom –Rzeszów- powstał w 1971 r.

6/ Skaryszew – upamiętnia ofiary terroru stalinowskiego i oficerów pomordowanych w Katyniu- zlokalizowany na cmentarzu parafialnym w Skaryszewie- powstał w 1989 r.

<http://www.wspolnytrakt.pl/category/pomniki/>

7/ Dzierzków Stary – odsłonięty 7 kwietnia 2012 r., poświęcony żołnierzom wyklętym z oddziału ppor. Tadeusza Zielińskiego „Igi”, znajdujący się przy Publicznej Szkole Podstawowej

<https://mapio.net/a/95665832/?lang=it>

8/ Skaryszew – upamiętnia ofiarę okupacji hitlerowskiej pomordowanych na terenie Skaryszewa- zlokalizowany przy ulicy Słowackiego obok drogi krajowej nr 9

9/ Skaryszew – upamiętnia żołnierzy Szarych Szeregów i AK poległym na terenie gminy – zlokalizowany przy ulicy Partyzantów 300m od drogi krajowej nr 9 Radom –Rzeszów- powstał w 1999 r.

10/ Stanisławów – upamiętnia pomordowanych mieszkańców gminy przez Niemców i bolszewików w czasie II wojny światowej- zlokalizowany przy drodze lokalnej ze wsi Chomentów Puszcza do Stanisławowa- powstał w 1995 r.

Tablice pamiątkowe

1/ Skaryszew- dedykowana żołnierzom AK 72 pułku piechoty WiN oraz mieszkańcom pomordowanym w latach 1939-1956 w 54 rocznicę bitwy w Odechowie i Niwie- umieszczona na murze kościoła parafialnego - ufundowana w 1993 r.

2/ Maków – tablica pamiątkowa umieszczona na budynku Szkoły Podstawowej w Makowie upamiętniająca udaną akcję oddziału partyzanckiego Inspektoratu Radomskiego AK w dn.22.02.1944r.

Groby wojenne:

1/ Huta Skaryszewska- mogiła zbiorowa, ziemna z krzyżem z okresu II wojny światowej- zlokalizowana przy trasie Skaryszew - Iłża w lesie

2/ Maków- grób z kamiennym pomnikiem i tablicą upamiętniającą bombardiera Antoniego Muczynisa żołnierza września 1939 r., który poległ w walce z niemieckim okupantem na polach folwarku Maków (obok kapliczka w formie krzyża z 1981 r.)

3/ Odechów- grobowiec lastrykowy żołnierzy AK- zlokalizowany na cmentarzu parafialnym w Odechowie- powstał w 1946 r.

4/ Skaryszew- groby oznakowane krzyżem i białymi tabliczkami- zlokalizowane na cmentarzu parafialnym w Skaryszewie.

5.9. ZABYTKI W GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW.

Zgodnie z art. 21 niniejszej ustawy podstawą opracowania programu opieki nad zabytkami jest gminna ewidencja zabytków. Wg Rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r., w sprawie prowadzenia rejestru zabytków krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. nr 113, poz. 661). GEZ jest prowadzona w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.

Karta ewidencyjna zabytku zawiera w szczególności dane umożliwiające określenie zabytku, jego miejsce położenia lub przechowywania, wskazanie właściciela i posiadacza zabytku, jak również zwięzły opis, historię, stan zachowania, postulaty konserwatorskie oraz wartości zabytkowe obiektu

Gminna ewidencja zabytków stanowi część wojewódzkiej ewidencji zabytków, która z kolei jest częścią krajowej ewidencji zabytków prowadzonej przez Generalnego Konserwatora Zabytków.

Na podstawie nowelizacji ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 18 marca 2010 r., która weszła w życie 5 czerwca 2010 r. (art. 7) określone zostały zabytki, które powinny znaleźć się w gminnej ewidencji zabytków.

Są to zabytki nieruchome:

- wpisane do rejestru zabytków,
- znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków,
- zabytki nieruchome wyznaczone przez wojewódzkiego konserwatora zabytków do ujęcia w wojewódzkiej ewidencji zabytków,

- inne wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków

W celu przeprowadzenia prac remontowych, wymagających pozwolenia na budowę (przebudowa dachu, rozbudowa budynku) przy zabytku znajdującym się w Gminnej Ewidencji Zabytków należy wystąpić z wnioskiem do Starostwa Powiatowego w Radomiu. Pozwolenie na budowę zostanie wydane po uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. W przypadku prac nie wymagających pozwolenia na budowę właściciel zabytku gminnego zgłasza prace do starostwa powiatowego, które zostają zaopiniowane przez wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Gminna ewidencja zabytków nie jest zamkniętym dokumentem. Po zaopiniowaniu przez wojewódzkiego konserwatora zabytków może zostać włączony lub wyłączony z gminnej ewidencji zabytków.

Zabytek nieruchomy – nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości. Na terenie gminy Skaryszew znajdują się zabytki nieruchome będące:

• obiektami architektury sakralnej	5 obiektów
• cmentarzami i zabytkami sepulkralnymi	5 obiektów
• drewnianymi budynkami mieszkalnymi	12 obiektów
• budynkami gospodarskimi	14 obiektów
• budynkami i założeniami folwarcznymi	4 obiekty
• murowanymi budynkami mieszkalnymi	47 obiektów
• zabytkami techniki	2 obiekty
• parkami	3 obiekty
• krzyżami, kapliczkami, figurami przydrożnymi	38 obiektów

6. STAN ZACHOWANIA I ZAGOSPODAROWANIA ZABYTEKÓW ORAZ RODZAJE ZAGROŻEŃ.

Stan zachowania i zagospodarowania zabytków znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków w stosunku do poprzedniej weryfikacji w 2016 r. uległ zmianie w następujących sytuacjach:

- Stwierdzono kilka zrealizowanych remontów budynków mieszkalnych, zlokalizowanych w zabudowie pierzejowej w Skaryszewie bez stosownych uzgodnień z urzędem konserwatorskim. Prace te spowodowały zmianę wyglądu historycznych budynków. Dotyczy to m.in. domów przy ul. Mickiewicza 9, 11, 17.

- Brakuje obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków: kapliczki (jej drewnianej części) z 1 ćw. XX w. w Modrzejowicach/karta GEZ-159/, krzyża z 1850 r. w Zalesiu /karta GEZ nr 429/, domu drewnianego w Zalesiu nr 96 /karta GEZ nr 419/, domu drewnianego w Modrzejowicach nr 23 /karta GEZ nr 216/, spichlerza drewnianego w Modrzejowicach nr 35 /karta GEZ nr 197/, spichlerza drewnianego w Modrzejowicach nr 85 /karta GEZ nr 187

- Ruiny lamusa w Makowie zostały wykreślone z rejestru zabytków.
- Prowadzone są obecnie postępowania administracyjne w sprawie wykonania zabezpieczeń i remontów przy budynkach spichlerza i gorzelni w Makowie.
- Pogarszający się stan techniczny obiektów drewnianego budownictwa na terenie Gminy Skaryszew.

Obecnie największymi zagrożeniami dla zabytków znajdujących się w Gminnej Ewidencji Zabytków dla Miasta i Gminy Skaryszew są:

- Prowadzenie prac remontowych i konserwatorskich niezgodnie ze standardami konserwatorskimi i bez uzgodnień z urzędem konserwatorskim.
- Brak bieżących remontów odnośnie obiektów zabytkowych, co przyczynia się do pogarszania się ich stanu technicznego (budownictwo drewniane, zabytki techniki).
- Brak podejmowania prac konserwatorskich przy kamiennych obiektach zabytkowych (nagrobki, kapliczki, zabytki techniki)
- Brak uchwalonego miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla Miasta i Gminy Skaryszew.
- Brak gminnego narzędzia finansowania prac przy zabytkach gminnych.

7. Realizacja Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Miasta i Gminy Skaryszew na lata 2016-2019.

- Kontynuowanie projektu turystycznego w ramach „Rower+” - projekt LGD „Wspólny Trakt”.
- Bieżące prace porządkowe w zespole dworsko- parkowym w Makowie, na terenie parku w Chomentowie oraz przy miejscach pamięci narodowej.
- Renowacje kapliczek i krzyży przydrożnych położonych na terenie gminy.

8. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY SKARYSZEW. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ.

Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy oraz krajobrazu kulturowego gminy została wykonana w oparciu o wizje lokalne w terenie, przegląd dostępnej literatury oraz dokumentów gminnych, dokumentacji konserwatorskiej znajdującej się w Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków Delegatura w Radomiu i informacji uzyskanych w gminie.

Atuty:

- korzystne położenie Skaryszewa przy ważnym szlaku komunikacyjnym trasa nr 9 (Radom- Rzeszów), -
- sąsiedztwo dużego miasta (Radomia), ok. 12 km,
- występowanie cennych zabytków: barokowy kościół parafialny p.w. św. Jakuba w Skaryszewie wraz z bogatym wyposażeniem, gotycki kościół parafialny w Odechowie (jeden z najstarszych miejscowości w regionie radomskim) wraz z kapliczką z XV w., zespół dworsko-parkowy w Makowie,
- występowanie licznych kapliczek, krzyży i figur przydrożnych,
- duże obszary leśne w północnej i południowej części gminy (duże walory przyrodnicze i krajobrazowe z cennymi kompleksami leśnymi na terenie Obszaru Krajobrazu Chronionego „Łża – Makowiec”,
- krajobraz kulturowy Skaryszewa, małomiasteczkowy z zachowanym rynkiem, jednolitą niską zabudową kalenicową z dominantą kościoła parafialnego,
- organizowanie corocznej, ponadlokalnej imprezy „Wstępów”,

- działalność Lokalnej grupy Działania „Wspólny Trakt”,
- utworzenie spójnego systemu szlaków rowerowych i kulturowych oraz ścieżek edukacyjnych,
- poprawa infrastruktury turystycznej,
- opieka społeczności lokalnych nad krzyżami i kapliczkami przydrożnymi,
- wykorzystywanie zewnętrznych środków finansowych w rozwoju infrastruktury turystycznej,
- istnienie tradycji lokalnych (muzyka, folklor),

Słabe strony:

- brak oznakowania zabytków chronionych prawnie (z wyjątkiem dworu w Makowie),
- prowadzenie remontów i prac konserwatorskich bez uzgodnienia z konserwatorem,
- brak miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego,
- umieszczanie reklam na terenie układu urbanistycznego Skaryszewa w sposób nieuporządkowany.
- występowanie zabytków w złym stanie technicznym lub brak ich zagospodarowania,
- zmniejszająca się liczba zabytków w gminnej ewidencji zabytków (np. rozbiórki),
- niewystarczający monitoring stanu zagospodarowania zabytków gminnych.
- brak gminnego narzędzia finansowania prac przy zabytkach gminnych,
- trudności administracyjne, prawne i finansowe w realizacji zadań zaplanowanych w gminnym programie opieki nad zabytkami na lata 2016-2019.
- brak wiedzy odnośnie wartości poszczególnych zabytków (zabytki techniki, budownictwo drewniane)

Szanse

- zachowanie w jak najlepszym stanie zabytków znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków,
- aktywniejsza działalność instytucji kultury, szkół i organizacji społecznych na rzecz zachowania dziedzictwa historycznego gminy i przekazywania wiedzy na temat historii gminy,
- pozyskiwanie zewnętrznych środków na prace przy zabytkach,

- wzrastający ruch turystyczny związany z istniejącym systemem szlaków turystycznych i rozwijającą się bazą turystyczną oraz dużą, ponadregionalną imprezą jaką są „Wstępy”,
- uruchomienie własnych, dostosowanych do możliwości Miasta i Gminy Skaryszew, środków finansowych w celu dotowania pilnych prac konserwatorskich lub remontowych,
- włączenie zagadnienia ochrony istniejącej zabudowy małomiasteczkowej do zapisów w przyszłych dokumentach gminnych w zakresie zagospodarowania przestrzennego.

Zagrożenia:

- dalsza degradacja poszczególnych zabytków (obiekty wykonane z piaskowca, zabytki techniki, budownictwo drewniane),
- degradacja wartości zabytkowych i przestrzennych układu urbanistycznego miejscowości Skaryszew,
- utrata dziedzictwa kulturowego związanego z budownictwem wiejskim.

9. CEL GMINNEJ POLITYKI W RAMACH PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI ORAZ NIEZBĘDNE DZIAŁANIA W ZAKRESIE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO MIASTA I GMINY SKARYSZEW.

W wyniku dokonanej kompleksowej analizy stanu dziedzictwa kulturowego w gminie Gielniów został sformułowany cel Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Miasta i Gminy Skaryszew na lata 2020- 2023.

Zachowanie oraz wzmocnienie istniejących walorów krajobrazu kulturowego Miasta i Gminy Skaryszew.

W realizacji w/w celu mają służyć określone zadania w ramach priorytetów:

1/ Prowadzenie Gminnej Ewidencji Zabytków:

- Dokonywanie przeglądów obiektów z gminnej ewidencji zabytków z udziałem pracowników urzędu konserwatorskiego.
- Monitorowanie stanu zachowania obiektów, ujętych w gminnej ewidencji zabytków (szczególnie dot. zabudowy małomiasteczkowej w Skaryszewie).
- Wyłączanie z GEZ w przypadku np. zniszczenia zabytku, utraty wartości zabytkowych i wydawanie stosownych uchwał w tych sprawach.
- Udostępnienie tekstu Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami mieszkańcom gminy.
- Współpraca z urzędem konserwatorskim/ informowanie o zagrożeniach/.

2. Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego:

- Uchwalenie miejscowego planu przestrzennego dla Miasta i Gminy Skaryszew z uwzględnieniem zapisów GPOnZ.
- Wskazanie osi widokowych uwzględniających walory architektoniczne i przyrodnicze.
- Oznakowanie zabytków wpisanych do rejestru zabytków oraz oznakowanie miejsca dawnego kirkutu.
- Konsekwentne egzekwowanie zapisów prawa budowlanego odnośnie obiektów znajdujących się w GEZ.
- Umieszczanie zapisów dot. ochrony zabytków w opracowywanych dokumentach gminnych.
- Podjęcie działań rewitalizacyjnych na terenie zabytkowego układu urbanistyczno-architektonicznego Skaryszewa.
- Monitoring stanu zachowania zabytków gminnych.

3/ Zachowanie zabytków w jak najlepszym stanie:

- Dofinansowanie prac przy zabytkach, będących własnością osób prywatnych, organizacji pozarządowych czy wspólnot, na podstawie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami/ np. na prace niezbędne do zahamowania postępującej degradacji obiektu zabytkowego/.
- Wspieranie organizacji społecznych w opiece nad zabytkami.
- Informowanie właścicieli o możliwości dofinansowania prac przy zabytkach.
- Opieka nad miejscami pamięci narodowej.
- Wsparcie administracyjne i finansowe prac konserwatorskich przy zabytkowych nagrobkach na cmentarzach parafialnych w Skaryszewie i Odechowie.

10. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.

Podmiotem formułującym gminny program opieki nad zabytkami jest samorząd Miasta i Gminy Skaryszew. Realizacja programu odbywać się będzie poprzez szereg działań władz gminy jak również jednostek podległych i współpracujących zmierzających do osiągnięcia określonych w przedmiotowym dokumencie celów. Program jest skierowany przede wszystkim do społeczności lokalnej dzięki akceptacji i współpracy której realizacja programowych celów będzie mogła mieć szanse powodzenia i w konsekwencji ma jej przynieść wymierne korzyści.

W celu realizacji niniejszego programu opieki nad zabytkami Miasta i Gminy Skaryszew wykorzystane zostaną następujące kategorie instrumentów: instrumenty prawne, instrumenty finansowe, instrumenty społeczne, instrumenty koordynacji, instrumenty kontrolne.

Instrumenty prawne

- ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami,
- dokumenty wydawane przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków,
- programy określające politykę państwa i województwa w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego,
- uchwały rady gminy.

Instrumenty finansowe

- dotacje,
- subwencje,
- dofinansowania,
- zachęty finansowe,

- programy operacyjne uwzględniające finansowanie z funduszy UE,
- współpraca z organizacjami pozarządowymi zajmującymi się ochroną zabytków i opieką nad zabytkami.

Instrumenty społeczne

- edukacja z zakresu dziedzictwa kulturowego,
- informacja,
- współdziałanie z organizacjami społecznymi,
- współpraca z sąsiadującymi samorządami dla tworzenia wspólnej subregionalnej polityki.

Instrumenty koordynacji

- studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy,
- programy ochrony środowiska,
- programy prac konserwatorskich,
- studia i analizy, koncepcje,
- umowy i porozumienia,
- współpraca z ośrodkami naukowymi i akademickimi,
- współpraca z diecezją radomską w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami sakralnymi.

Instrumenty kontrolne

- aktualizacja bazy danych dotyczących stanów zachowania obiektów zabytkowych (w ramach ewidencji zabytków),
- monitoring stanu dziedzictwa kulturowego,
- monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego.

11. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.

Zgodnie z zapisami Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami Wójt Gminy ma obowiązek sporządzania co dwa lata sprawozdań z realizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami. Sprawozdanie to ma być przedstawione Radzie Gminy.

W celu dokonania oceny Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Miasta i Gminy Skaryszew niezbędne jest prowadzenie monitoringu działań podejmowanych dla realizacji poszczególnych działań określonych w tym programie.

12. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.

zakresie sprawowania opieki nad zabytkami osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna posiadająca tytuł prawny do zabytku (wpisanego do rejestru zabytków) wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego finansuje prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich i robot budowlanych przy tym zabytku (art. 71 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami)

Jednocześnie w/w ustawa wskazuje na możliwość pozyskania środków zewnętrznych w formie dotacji celowej z budżetu państwa na dofinansowanie prac prowadzonych przy zabytkach (art. 74):

- ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego ze środków finansowych z części budżetu państwa „Kultura i Ochrona Dziedzictwa Narodowego. Priorytet 1: „Ochrona zabytków" Można starać się o przyznanie środków finansowych na następujące zadania: prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania; prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków).
- wojewódzkiego konserwatora zabytków ze środków finansowych z budżetu państwa w części, której dysponentem jest wojewoda. Pozyskane fundusze można wykorzystać na: - ochronę i zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego; zwiększenie narodowego zasobu dziedzictwa kulturowego (w tym dziedzictwa archeologicznego); - konserwację i rewaloryzację zabytków; - zabezpieczenie zabytków przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę oraz na wypadek sytuacji kryzysowych; - udostępnianie zabytków na cele publiczne.

Szczegółowe uregulowania w tym zakresie zawiera rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 6 czerwca 2005 r. w sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2005 r., Nr 112, poz. 940) oraz rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 1 lipca 2013 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2013 r., poz. 784),

Inne źródła dofinansowania projektów związanych z pracami przy zabytkach oraz projektów pośrednio związanych z ochroną dziedzictwa to:

- Środki z Funduszy Europejskich, dystrybuowane na poziomie krajowym;
- Środki z Regionalnych Programów Operacyjnych, dystrybuowane na poziomie województw;
- Środki z Europejskich programów specjalnych, współpracy transgranicznej
- Środki wojewódzkie, przyznawane przez marszałków województw - zgodnie z art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami;

- Środki własne gminy- zgodne z art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Informacje na temat zasad i kryteriów dotyczących możliwości pozyskania środków finansowych na zadania związane z ochroną i opieką nad zabytkami znajdują się na następujących stronach internetowych: Informacje o zasadach i kryteriach dotyczących możliwości pozyskiwania środków finansowych na zadania związane z ochroną i opieką nad zabytkami znajdują się na podanych poniżej stronach:

- Mazowiecki Wojewódzki Konserwator Zabytków www.mwkz.pl (dotacje)
- Informacje dotyczące programu operacyjnego „Promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego” www.mkidn.gov.pl
- Informacje dotyczące programu operacyjnego „Dziedzictwo kulturowe” www.mkidn.gov.pl

Celem Programu „Dziedzictwo kulturowe” jest ochrona polskiego dziedzictwa kulturowego w kraju i za granicą, wspieranie działalności muzeów oraz popularyzacja kultury ludowej. Program „Dziedzictwo kulturowe” składa się z następujących priorytetów:

- Ochrona zabytków
- Wspieranie działań muzealnych
- Kultura ludowa i tradycyjna
- Ochrona dziedzictwa kulturowego za granicą
- Ochrona zabytków archeologicznych
- Ochrona i cyfryzacja dziedzictwa kulturowego
- Miejsca Pamięci Narodowej
 - Informacje dotyczące programu operacyjnego „Rozwój Infrastruktury Kultury” www.mkidn.gov.pl
 - Informacje dotyczące programu operacyjnego „Infrastruktura i Środowisko 2014-2020” w obszarze: Ochrona Dziedzictwa Kulturowego i Rozwój Zasobów Kultury. www.pois.gov.pl
 - Informacje dotyczące programów operacyjnych „Regionalne programy operacyjne” – www.rpo.mazowia.gov.pl

- Informacje dotyczące programu operacyjnego „Kapitał ludzki” – www.mrr.gov.pl
- Informacje dotyczące programu operacyjnego „Europejska współpraca terytorialna” – www.mrr.gov.pl
- Informacje dotyczące programu operacyjnego „Fundusz dla organizacji pozarządowych” – www.funduszngo.pl
- Informacje dotyczące możliwości finansowania przy wykorzystaniu ustawy o partnerstwie publiczno-prywatnym www.partnerstwopublicznoprywatne.info/ustawa_ppp.php
- Informacje o udzielaniu dotacji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, m.in. dla powiatów i gmin ze środków Województwa Mazowieckiego - www.mazovia.pl
- Informacje dotyczące możliwości pozyskania środków finansowych w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich w latach 2014- 2020 (Rozwój i Odnowa Wsi) - www.minrol.gov.pl
- Informacje dotyczące możliwości pozyskania środków finansowych w ramach Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich - www.ksow.pl.

Informacje o dotacjach na zabytki znajdujących się w GEZ można uzyskać w Lokalnej Grupie Działania „”.

13.BIBLIOGRAFIA

Gierała Z. – Baśnie, legendy ziemi radomskiej, Warszawa 1999

Katalog Zabytków Sztuki w Polsce T.3, województwo kieleckie, Warszawa 1961

Kondracki J. – Geografia regionalna Polski, Warszawa 2001

Radomskie – alfabet wykopalisk, Radom 1994

Radom-korzenie miasta i regionu, T.1, Warszawa 2010

Rosiński S. - Skaryszewskie wstępy, Skaryszew 2008

Skaryszew - dzieje, ludzie, jarmarki końskie, Sycyna 2006

Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, Warszawa 1880-1914

Wiśniewski J. – Dekanat radomski, Radom 1911

Górska-Streicher J., Tradycja Mazowska. Powiat radomski, Przewodnik subiektywny, Warszawa 2015

W Internecie

www.skaryszew.pl

www.parafiaskaryszew.pl

www.dwory.cap.pl

www.msib.pl

www.wspolnytrakt.pl

<https://www.parafia-wojskowa-radom.pl/>

<https://kurierwilenski.lt/>

ZAŁĄCZNIK NR 1**WYKAZ ZWERYFIKOWANEJ GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTEKÓW – TEREN MIASTA i GMINY SKARYSZEW.**

L.p	Miejscowość	Obiekt
GEZ - 001	Anielin	Krzyż kamienny z 1952 r.
GEZ - 10	Anielin nr 13	Spichlerz drewniany, 2 ćw. XX w.
GEZ - 011	Anielin nr 13	Obora murowana, 2 ćw. XX w.
GEZ – 026	Bujak	Krzyż przydrożny, kamienny z 1861 r.
	Bujak	Kapliczka przydrożna, kamienna, 1909 r.
GEZ – 034	Bujak nr 61	Stodoła drewniana, 2 ćw. XX w.
GEZ – 043	Bujak nr 21	Dom mieszkalny drewniany, 2 ćw. XX w.
GEZ - 047	Chomentów Puszcz.	Kapliczka przydrożna, kamienna, 1 ćw. XX w.
GEZ - 048	Chomentów Puszcz.	Kapliczka przydrożna murowana, 4 ćw. XIX w.
GEZ – 057	Dzierzkówek Nowy	Kapliczka przydrożna, kamienny z 1924 r.
GEZ – 058	Dzierzkówek Stary	Krzyż kamienny, 1918 r.
GEZ – 069	Gębarzów	Kapliczka murowana, 1 ćw. XX w.
GEZ – 072	Gębarzów	Park z XIX/XX w. dz. ewid. 299/7 wpis do rejestru zabytków
GEZ - 074	Gębarzów	Magazyn murowany z 1 ćw. XX w., dz. ewid. 299/5
GEZ - 078	Gębarzów	Zabudowania podworskie murowane z XIX/XX w., dz. ewid. nr 299/5
	Gębarzów	Figura św. Jana Nepomucena, kamienna, XIX w.
	Gębarzów	Krzyż na cokole, 1916 r.
GEZ – 081	Grabina	Kapliczka przydrożna, kamienna z 1898 r.
GEZ – 090	Huta Skaryszewska	Kapliczka przydrożna, kamienna z 1939 r.
	Huta Skaryszewska	Krzyż kamienny z 1918 r.
GEZ – 095	Janów	Kapliczka przydrożna, kamienna z 1936 r.
GEZ – 102	Kobylany	Kapliczka przydrożna, żeliwna z 1864 r.
GEZ – 134	Maków	Kapliczka kamienna z 1946 r.
GEZ – 135	Maków	Krzyż przydrożny kamiennie – metalowy z 1923 r.
GEZ – 136	Maków	Kapliczka murowana z 1 poł. XIX w.
GEZ – 137	Maków	Dwór murowany z 3 ćw. XIX w., dz. ewid. 144/12 wpis do rejestru zabytków
GEZ – 140	Maków	Spichlerz dworski mur., XVIII/XIX w. wpis do rejestru zabytków
GEZ – 141	Maków	Obora dworska murowana, 2 poł. XIX w.
GEZ – 142	Maków	Gorzelnia dworska murowana, 2 poł. XIX w. wpis do rejestru zabytków

GEZ – 144	Maków	Park dworski, dz. ewid. 144/12 wpis do rejestru zabytków
GEZ – 145	Maków	Krzyż przydrożny, kamienny, 2 ćw. XX w.
GEZ – 150	Miasteczko	Krzyż przydrożny, kamienny z 1907 r.
	Miasteczko	Krzyż przydrożny, kamienny, 1907 r.
GEZ – 158	Modrzejowice	Krzyż przydrożny, drewniany z 1941 r.
GEZ – 160	Modrzejowice	Krzyż przydrożny, kamienny z 1899 r.
GEZ – 162	Modrzejowice	Kapliczka murowana, 1 ćw. XX w.
GEZ – 181	Modrzejowice nr 93	Oborostajnia murowana z około 1925 r.
GEZ – 182	Modrzejowice nr 93	Spichlerz drewniany z ok. 1925 r.
GEZ – 183	Modrzejowice nr 89	Oborostajnia murowana z około 1930 r.
GEZ – 184	Modrzejowice nr 89	Spichlerz drewniany z ok. 1932 r.
GEZ – 186	Modrzejowice nr 85	Dom mieszkalny drewniany z około 1930 r.
GEZ – 188	Modrzejowice nr 85	Stodoła drewniana z około 1935 r.
GEZ – 198	Modrzejowice nr 36	Spichlerz drewniany z ok. 1929 r.
GEZ – 201	Modrzejowice nr 51	Stodoła drewniana z 2 przybudówkami
GEZ – 210	Modrzejowice nr 37	Obora murowana z 1935 r.
GEZ – 221	Niwa Odechowska nr 7A	Dom mieszkalny, drewniany, 1 ćw. XX .
GEZ – 226	Odechów	Kościół murowany z 1459-1460 wpis do rejestru zabytków
GEZ – 229	Odechów	Krzyż na cokole kamienny z 1906 r.
GEZ – 235	Skaryszew, ul. Słowackiego	Młyn murowany, 1 ćw. XX w.
GEZ – 241	Podsuliszka nr 100	Dom mieszkalny drewniany z ok. 1930 r.
	Skaryszew	Kościół parafialny p.w. św. Jakuba, murowany, 1699- 1701 r. wpis do rejestru zabytków
GEZ - 242	Skaryszew, ul. Mickiewicza 1	Plebania murowana, 1 ćw. XX w.
GEZ – 243	Skaryszew	Kaplica na cmentarzu murowana z 1855 r. wpis do rejestru zabytków
GEZ – 244	Skaryszew	Nagrobek przy kościele z 1853 r.
GEZ – 246	Skaryszew, ul. Żeromskiego 53	Młyn elektryczny, murowany (1930-1932)
GEZ – 255	Skaryszew, Rynek nr 7	Dom mieszkalny, murowany 4 ćw. XIX w.
GEZ – 256	Skaryszew, Rynek nr 9	Dom mieszkalny, murowany 4 ćw. XIX w.
GEZ – 257	Skaryszew, Rynek nr 13	Dom mieszkalny, murowany 1 ćw. XX w.
GEZ – 259	Skaryszew, Rynek nr 15	Dom mieszkalny, murowany 4 ćw. XIX w.
GEZ – 260	Skaryszew, Rynek nr 16	Dom mieszkalny murowany 4 ćw. XIX w. Adres: Rynek 17
GEZ – 263	Skaryszew, Rynek nr 23	Dom mieszkalny, murowany 4 ćw. XIX w.

GEZ – 264	Skaryszew, Rynek nr 24	Dom mieszkalny, murowany 4 ćw. XIX w.
GEZ – 265	Skaryszew, Rynek nr 25	Dom mieszkalny, murowany 4 ćw. XIX w.
GEZ – 266	Skaryszew, Rynek nr 26	Dom mieszkalny, murowany 4 ćw. XIX w.
GEZ – 267	Skaryszew, Rynek nr 27	Dom mieszkalny, murowany 4 ćw. XIX w.
GEZ – 268	Skaryszew, Rynek nr 28	Dom mieszkalny, murowany 4 ćw. XIX w.
GEZ – 269	Skaryszew, Rynek nr 30	Dom mieszkalny, murowany 4 ćw. XIX w.
GEZ – 271	Skaryszew, ul. Kardynała Wyszyńskiego nr 4	Dom mieszkalny, murowany 1 ćw. XX w.
GEZ – 274	Skaryszew, ul. Kardynała Wyszyńskiego nr 8	Dom mieszkalny, murowany 1 ćw. XX w.
GEZ – 275	Skaryszew, ul. Kardynała Wyszyńskiego nr 9	Dom mieszkalny, murowany 1 ćw. XX w.
GEZ – 276	Skaryszew, ul. Kardynała Wyszyńskiego nr 11	Dom mieszkalny, murowany 1 ćw. XX w.
GEZ – 282	Skaryszew, ul. Kardynała Wyszyńskiego nr 20	Dom mieszkalny, murowany, 1 ćw. XX w.
GEZ – 283	Skaryszew, ul. Kardynała Wyszyńskiego nr 28	Dom mieszkalny, murowany, 1 ćw. XX w.
GEZ – 291	Skaryszew, ul. Kardynała Wyszyńskiego nr 42	Dom mieszkalny, murowany, 1 ćw. XX w.
GEZ – 293	Skaryszew, ul. Kardynała Wyszyńskiego nr 46	Dom mieszkalny, murowany z 1925 r.
GEZ – 299	Skaryszew, ul. Kardynała Wyszyńskiego nr 62	Dom mieszkalny, murowany 4 ćw. XIX w.
GEZ – 305	Skaryszew, ul. Mickiewicza nr 9	Dom mieszkalny, murowany 4 ćw. XIX w.
GEZ – 306	Skaryszew, ul. Mickiewicza nr 10	Dom mieszkalny, murowany, 4 ćw. XIX w.
GEZ – 307	Skaryszew, ul. Mickiewicza nr 11	Dom mieszkalny, murowany, 4 ćw. XIX w.
GEZ – 308	Skaryszew, ul. Mickiewicza nr 13	Dom mieszkalny, murowany, 4 ćw. XIX w.

GEZ – 311	Skaryszew, ul. Mickiewicza nr 16	Dom mieszkalny, murowany, 4 ćw. XIX w.
GEZ – 312	Skaryszew, ul. Mickiewicza nr 17	Dom mieszkalny, murowany, 4 ćw. XIX w.
GEZ – 314	Skaryszew, ul. Mickiewicza nr 26	Dom mieszkalny, murowany, 4 ćw. XIX w.
GEZ – 315	Skaryszew, ul. Partyzantów	Krzyż murowany z 1937 r.
GEZ – 317	Skaryszew, ul. Partyzantów nr 2	Dom mieszkalny, murowany, 4 ćw. XIX w.
GEZ - 320	Skaryszew, ul. Partyzantów nr 8	Dom mieszkalny, murowany, 4 ćw. XIX w.
GEZ – 321	Skaryszew, ul. Partyzantów nr 14	Dom mieszkalny, murowany, 4 ćw. XIX w.
GEZ – 324	Skaryszew, ul. Targowa nr 1	Dom mieszkalny, murowany, 4 ćw. XIX w.
GEZ – 326	Skaryszew, ul. Targowa 18 nr 8	Dom mieszkalny, murowany 1 ćw. XIX w.
GEZ – 330	Skaryszew, ul. Sienkiewicza nr 5	Dom mieszkalny, murowany, 1 ćw. XX w.
GEZ – 331	Skaryszew, ul. Sienkiewicza nr 6	Dom mieszkalny, murowany 1 ćw. XX w.
GEZ – 333	Skaryszew, ul. Sienkiewicza nr 8	Dom mieszkalny murowany 1 ćw. XX w.
GEZ – 334	Skaryszew, ul. Sienkiewicza nr 10	Dom mieszkalny, murowany, 1 ćw. XX w.
GEZ – 336	Skaryszew, ul. Sienkiewicza nr 19	Dom mieszkalny, murowany, 1 ćw. XX w.
GEZ – 337	Skaryszew, ul. Sienkiewicza nr 21	Dom mieszkalny, murowany, 1 ćw. XX w.
GEZ – 341	Skaryszew, ul. Słowackiego	Krzyż murowany, 1907 r.
GEZ – 345	Skaryszew, ul. Żeromskiego	Krzyż murowany z 1938 r.
GEZ – 347	Skaryszew, ul. Żeromskiego 5	Dom mieszkalny, murowany, 1 ćw. XX w.
GEZ – 349	Skaryszew, ul. Żeromskiego 14	Dom mieszkalny, murowany, 4 ćw. XIX w.
GEZ – 351	Skaryszew, ul. Żeromskiego 16	Dom mieszkalny, murowany, 1 ćw. XIX w.
GEZ – 352	Skaryszew, ul. Żeromskiego 17	Dom mieszkalny, murowany, 4 ćw. XIX w.
GEZ – 353	Skaryszew, ul. Żeromskiego 23	Dom mieszkalny, murowany, 4 ćw. XIX w.
GEZ – 356	Skaryszew, ul. Żeromskiego 41	Dom mieszkalny, murowany, Kon. XIX w.

GEZ – 357	Skaryszew, ul. Żeromskiego 47	Dom mieszkalny, murowany, 4 ćw. XIX w.
GEZ – 360	Skaryszew, ul. Żeromskiego 51	Dom mieszkalny, murowany, 4 ćw. XIX w.
	Skaryszew	Układ urbanistyczno- przestrzenny, XIV- XX w.
GEZ – 368	Tomaszów	Krzyż przydrożny, drewniany, 4 ćw. XIX w.
GEZ – 373	Tomaszów nr 6	Krzyż przydrożny, kamienny z 1884 r.
GEZ – 374	Tomaszów nr 7	Dom mieszkalny, drewniany, 2 ćw. XX w.
GEZ – 375	Tomaszów nr 29	Dom mieszkalny, murowany, 2 ćw. XX w.
GEZ – 378	Tomaszów nr 12A	Dom mieszkalny, drewniany, 2 ćw. XX w.
GEZ – 381	Tomaszów nr 45	Dom mieszkalny, drewniany, 2 ćw. XX w.
GEZ – 384	Tomaszów nr 55	Obora murowana, kamień, 2 ćw. XX w.
GEZ – 385	Tomaszów nr 59	Obora murowa, 2 ćw. XX w.
GEZ – 389	Tomaszów nr 62	Suszarnia murowana z kamienia, 2 ćw. XX w.
GEZ – 400	Wilczna nr 2	Dom mieszkalny drewniany z ok. 1928 r.
GEZ – 402	Wilczna nr 14	Kapliczka murowana z 1939 r.
GEZ – 405	Wilczna nr 26	Kapliczka murowana, 1 ćw. XX w.
GEZ – 406	Wólka Twarogowa	Kapliczka przydrożna, kamienna, 1 ćw. XX w.
GEZ – 411	Wólka Twarogowa nr 20	Kapliczka kamienna, 1 ćw. XX w.
	Wólka Twarogowa	Krzyż, (cokół kamienny, krzyż metalowy) z 1908 r.
GEZ – 416	Wólka Twarogowa	Krzyż kamienny z 1934 r.
GEZ – 417	Zalesie	Krzyż kamienny z 1911 r.
GEZ – 424	Zalesie nr 41	Oborostajnia murowana z 1934 r.
GEZ – 426	Zalesie nr 46	Dom mieszkalny drewniany, 2 ćw. XX w.
	Zalesie	Kapliczka kamienna z 1904 r. I ćw. XX w.
GEZ – 430	Skaryszew	Cmentarz rzymsko- katolicki, XIX w. wpis do rejestru zabytków
GEZ – 431	Odechów	Cmentarz rzymsko- katolicki, XIX w. wpis do rejestru zabytków
GEZ – 432	Skaryszew	Kirkut, XIX w.
GEZ – 433	Chomentów	Ogród- park, XVIII- XIX w. wpis do rejestru zabytków
GEZ – 434	Skaryszew	Ogrodzenie z bramkami w zespole kościoła parafialnego p.w. św. Jakuba wpis do rejestru zabytków
GEZ – 435	Odechów	Kapliczka słupowa (XVIII w.) wpis do rejestru zabytków

ZAŁĄCZNIK NR 2**WYKAZ ZWERYFIKOWANEJ GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW ARCHEOLOGICZNYCH DLA MIASTA I GMINY SKARYSZEW.**

L.p.	Miejscowość	Numer stanowiska	obszar AZP	Funkcja	Chronologia
1.	Bujak Nowy	1	AZP 77-69/4	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	wczesna epoka brązu kultura iwińska(WEB) okres nowożytny
2.	Bujak Nowy	2	AZP 77-69/5	śląd osadnictwa	wczesna epoka brązu
3.	Bujak Nowy	3	AZP 77-69/6	obozowisko	epoka kamienia - wczesna epoka brązu
4.	Bujak Nowy	4	AZP 77-69/7	śląd osadnictwa	epoka kamienia -wczesna epoka brązu
5.	Bogusławice	1	AZP 75-69/1	śląd osadnictwa	okres nowożytny (XVII w.)
6.	Bogusławice	2	AZP 75-69/2	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	okres średniowieczny okres późnośredniow. okres nowożytny
7.	Bogusławice	3	AZP 75-69/3	śląd osadnictwa	okres nowożytny

					(XVII w.)
8.	Chomentów- Puszcz	1	AZP 76-69/14	śląd osadnictwa	kultura ceramiki sznurowej (neolit)
9.	Chomentów- Socha	1	AZP 76-69/12	osada	kultura trzcinińska (epoka brązu)
10.	Chomentów Szczygieł	1	AZP 77-68/18	śląd osadnictwa	epoka kamienia epoka brązu
11.	Chomentów Szczygieł	2	AZP 77-68/19	śląd osadnictwa	epoka mezolitu
12.	Dąbrówka Makowska (obecnie) Nowy Maków	1	AZP 75-68/57	śląd osadnictwa obozowisko	epoka mezolitu wczesna epoka brązu kultura pucharów lejkowatych (neolit)
13.	Dąbrówka Makowska (obecnie) Nowy Maków	2	AZP 75-68/58	śląd osadnictwa osada	epoka kamienia epoka brązu
14.	Dzierzków Nowy	1	AZP 77-69/10	obozowisko śląd	epoka kamienia (neolit) epoka brązu - wczesna epoka

				osadnictwa	żelaza
15.	Dzierzkówek Nowy	2	AZP 77-69/11	śląd osadnictwa śląd osadnictwa osada	epoka kamienia – wczesna epoka brązu kultura łużycka (V okres epoki brązu) kultura przeworska (okres wpływów rzymskich)
16.	Dzierzkówek Nowy	3	AZP 77-69/22	śląd osadnictwa	epoka kamienia -wczesna epoka brązu
17.	Gębarzew - Nowa Wieś (obecnie) Gębarzów	1	AZP 76-69/17	śląd osadnictwa	epoka kamienia
18.	Gębarzew - Nowa Wieś (obecnie) Gębarzów	2	AZP 76-69/18	śląd osadnictwa	epoka mezolitu wczesna epoka brązu
19.	Gębarzew			śląd osadnictwa	epoka kamienia

	Nowa Wieś (obecnie) Gębarzów	3	AZP 76-69/19		wczesna epoka brązu
20.	Gębarzew - Nowa Wieś (obecnie) Gębarzów	4	AZP 76-69/20	osada	kultura trzcinińska (epoka brązu)
21.	Gębarzew - Nowa Wieś (obecnie) Gębarzów	5	AZP 76-69/21	śląd osadnictwa	epoka kamienia
22.	Gębarzew - Nowa Wieś (obecnie) Gębarzów	6	AZP 76-69/22	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia starożytność
23.	Gębarzew - Nowa Wieś (obecnie) Gębarzów	7	AZP 76-69/23	osada	kultura grobów kloszowych (epoka żelaza)
24.				osada	kultura pucharów lejkowatych (neolit)

	Grabina	1	AZP 76-69/15	śląd osadnictwa	młodsza epoka kamienia
				śląd osadnictwa	okres wczesnego średniowiecza
25.	Huta Skaryszewska	1	AZP 77-69/12	śląd osadnictwa	epoka kamienia wczesna epoka brązu
				śląd osadnictwa	kultura przeworska (okres wpływów rzymskich)
26.	Huta Skaryszewska	2	AZP 77-69/13	osada	kultura pucharów lejkowatych (neolit)
				osada	kultura łużycka (epoka brązu, wczesna epoka żelaza)
				śląd osadnictwa	okres wczesn. średniowiecza
				śląd osadnictwa	okres nowożytny

27.	Huta Skaryszewska	3	AZP 77-69/14	osada ślad osadnictwa	kultura pucharów lejkowatych (neolit) kultura przeworska (okres wpływów rzymskich)
28.	Huta Skaryszewska	4	AZP 77-69/15	ślad osadnictwa	epoka kamienia wczesna epoka brązu
29.	Janów	1	AZP 76-69/13	osada	Kultura trzciniecka (epoka brązu)
30.	Kazimierówka	1	AZP 75-69/8	ślad osadnictwa	okres nowożytny (XVII w.)
31.	Kłonowiec - Koracz	1	AZP 76-69/9	ślad osadnictwa ślad osadnictwa	okres wczesnego średniowiecza (XII – XIII w.) okres nowożytny
32.	Kobylany	1	AZP 76-69/2	osada	kultura łużycka (Halsztad D)
33.	Kobylany	2	AZP 76-69/3	cmentarzysko	okres wczesnego średniowiecza

34.	Kobylany	3	AZP 76-69/4	znalezisko luźne	kultura prądnicka (paleolit środkowy)
35.	Magierów	1	AZP 76-68/24	znalezisko luźne	kultura ceramiki sznurowej (neolit)
36.	Magierów	2	AZP 76-68/25	śląd osadnictwa	kultura ceramiki sznurowej (neolit)
37.	Magierów	3	AZP 76-68/26	śląd osadnictwa	okres późnego średniowiecza
38.	Magierów	4	AZP 76-68/27	osada śląd osadnictwa osada	epoka kamienia (neolit) epoka brązu kultura trzcinińska (epoka brązu)
39.	Magierów	5	AZP 76-68/26	śląd osadnictwa	okres późnego średniowiecza
40.	Makowiec	1	AZP 75-68/10	osada	okres wczesnego średniowiecza
41.	Makowiec	2	AZP 75-68/11	obozowisko	epoka kamienia
42.	Makowiec	3	AZP 75-68/12	osada	okres wczesnego średniowiecza

43.	Makowiec	4	AZP 75-68/13	śląd osadnictwa	okres średniowieczny
44.	Makowiec	5	AZP 75-68/14	śląd osadnictwa	późne średniowiecze
45.	Makowiec	6	AZP 75-68/15	osada	okres średniowieczny
46.	Makowiec	7	AZP 75-68/16	śląd osadnictwa	epoka kamienia epoka brązu
47.	Makowiec	8	AZP 75-68/17	śląd osadnictwa	okres średniowieczny
48.	Makowiec	9	AZP 75-68/18	osada	okres nowożytny
49.	Makowiec	10	AZP 75-68/19	osada	okres średniowieczny
50.	Makowiec	11	AZP 75-68/20	osada	okres średniowieczny okres nowożytny
51.	Makowiec	12	AZP 75-68/21	śląd osadnictwa	okres średniowieczny
52.	Makowiec	13	AZP 75-68/22	śląd osadnictwa/ obozowisko śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia okres średniowieczny okres nowożytny
53.	Makowiec	14	AZP 75-68/23	osada	okres wczesno średniowieczny (XI-XII w.) okres nowożytny
54.				śląd osadnictwa/	

	Makowiec	15	AZP 75-68/24	obozowisko śląd osadnictwa	epoka kamienia epoka brązu
55.	Makowiec	16	AZP 75-68/25	osada	okres późnego średniowiecza (XV-XVI w.)
56.	Makowiec	17	AZP 75-68/26	osada	okres średniowieczny (XIII-XV w.)
57.	Makowiec Dzielnice (obecnie Makowiec)	1	AZP 75-68/52	śląd osadnictwa	okres średniowieczny okres nowożytny
58.	Makowiec Dzielnice (obecnie Makowiec)	2	AZP 75-68/53	śląd osadnictwa	epoka mezolitu wczesna epoka brązu
59.	Makowiec Dzielnice (obecnie Makowiec)	3	AZP 75-68/54	śląd osadnictwa	epoka kamienia wczesna epoka brązu
60.	Makowiec Kolonia (obecnie Makowiec)	1	AZP 75-68/73	śląd osadnictwa	okres średniowieczny
61.	Makowiec Kolonia (obecnie Makowiec)	2	AZP 75-68/74	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	paleolit schyłkowy epoka neolitu epoka brązu
62.	Makowiec			śląd osadnictwa	okres wczesnego

	Kolonia (obecnie Makowiec)	3	AZP 75-68/75		średniowiecza
63.	Maków	2	AZP 75-68/7	osada	okres średniowieczny okres nowożytny
64.	Maków	3	AZP 75-68/8	osada	okres wczesno średniowieczny
65.	Maków	4	AZP 75-68/9	osada	okres wczesno średniowieczny
66.	Maków	5	AZP 75-68/28	śląd osadnictwa	okres późnego średniowiecza okres nowożytny
67.	Maków	6	AZP 75-68/29	śląd osadnictwa	epoka kamienia (neolit)
68.	Maków	7	AZP 75-68/30	śląd osadnictwa	okres późnego średniowiecza okres nowożytny
69.	Maków	8	AZP 75-68/31	śląd osadnictwa	okres wczesnego średniowiecza okres nowożytny
70.	Maków	9	AZP 75-68/32	śląd osadnictwa	okres średniowiecza okres nowożytny
71.	Maków	10	AZP 75-68/33	śląd osadnictwa	okres średniowieczny
72.	Modrzejowice	1	AZP 77-69/1	znalezisko luźne	kultura grobów kloszowych (wczesna epoka żelaza)

73.	Modrzejowice	2	AZP 77-69/2	znalezisko luźne	kultura przeworska (starszy okres rzymski)
74.	Modrzejowice	3	AZP 77-69/3	znalezisko luźne/skarb	kultura grobów kloszowych (wczesna epoka żelaza) kultura przeworska
75.	Modrzejowice Kąty	1	77-69/8	śląd osadnictwa	epoka kamienia wczesna epoka brązu
76.	Modrzejowice Kolonia	1	77-68/22	śląd osadnictwa	starożytność
78.	Nowy Maków	1	75-68/55	śląd osadnictwa	epoka mezolitu kultura trzcinińska (wczesna epoka brązu)
79.	Nowy Maków	2	75-68/56	śląd osadnictwa	epoka kamienia paleolit schyłkowy
80.	Odechów	1	76-69/7	osada	okres wczesnego średniowiecza XI/XII-XIII w.
81.	Odechowiec	1	76-69/10	osada	kultura pucharów lejkowatych (neolit) Neolit

				śląd osadnictwa	Starożytność
				śląd osadnictwa	okres średniowieczny
82.	Odechowiec	2	76-69/11	śląd osadnictwa	Neolit
83.	Odechowiec	3	76-69/13	osada śląd osadnictwa cmentarzysko osada	kultura pucharów lejkowatych (neolit) kultura trzciniecka (wczesna epoka brązu) kultura łużycka okres wczesn. średniowiecza (XI-XIII w.)
84.	Skaryszew	1	76-69/1	śląd osadnictwa	okres nowożytny
85.	Skaryszew	2	76-69/2	śląd osadnictwa	okres nowożytny
86.	Skaryszew	3	76-69/3	śląd osadnictwa	okres nowożytny
87.	Skaryszew	4	76-69/4	śląd osadnictwa	okres mezolitu
88.	Skaryszew	5	76-69/5	śląd osadnictwa	okres nowożytny
89.	Skaryszew	6	76-69/6	śląd osadnictwa	okres nowożytny
91.	Skaryszew	7	76-69/7	śląd osadnictwa	okres nowożytny

92.	Skaryszew	8	76-69/8	osada	okres nowożytny
93.	Skaryszew	9	76-69/9	osada	okres nowożytny
94.	Skaryszew	10	76-69/10	osada	okres późnego średniowiecza
95.	Skaryszew	11	76-69/11	śląd osadnictwa	okres nowożytny
96.	Skaryszew	12	76-69/15	osada	okres wczesnego średniowiecza
97.	Skaryszew	13	76-69/5	osada	XV-XIX
98.	Skaryszew	14	76-69/6	śląd osadnictwa osada	kultura łużycka epoka brązu okres wczesnego średniowiecza XI/XII-XIII w.
99.	Skaryszew	15	76-69/8	śląd osadnictwa	epoka mezolitu epoka brązu
101.	Sołtyków	1	75-68/59	śląd osadnictwa	okres paleolitu schyłkowego
102.	Sołtyków	2	75-68/60	śląd osadnictwa	epoka mezolitu wczesna epoka brązu
103.	Sołtyków	3	75-68/61	śląd osadnictwa osada	epoka mezolitu wczesn.ep.brązu kultura pucharów lejowatych
104.	Sołtyków	4	75-68/62	śląd osadnictwa	okres wczesnego średniowiecza
105.				śląd	

	Sołtyków	5	75-68/63	osadnictwa ślad osadnictwa	epoka kamienia wczesna epoka brązu okres nowożytny
106.	Sołtyków	6	75-68/64	ślad osadnictwa osada	okres mezolitu wczesna epoka brązu kultura pucharów lejkowatych (neolit)
107.	Wilczna	1	77-68/20	ślad osadnictwa	okres paleolitu schyłkowego
108.	Wincentów	1	75-68/14	ślad osadnictwa	okres późnego średniowiecza
109.	Wólka Twarogowa	1	77-69/19	ślad osadnictwa	okres późnego średniowiecza
110.	Wólka Twarogowa	2	77-69/21	ślad osadnictwa ślad osadnictwa	epoka kamienia wczesna epoka brązu kultura przeworska (okres wpływów rzymskich)
111.	Zalesie	1	77-69/9	ślad osadnictwa	epoka kamienia wczesna epoka brązu